

НАУКОВА РОБОТА

**«Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення,
ідентифікація під час аудиту та способи запобігання»**

під шифром «Лідери змін»

АНОТАЦІЯ

Згідно з дослідженнями, проведеними Асоціацією сертифікованих дослідників шахрайства (ACFE) та міжнародною аудиторською фірмою PricewaterhouseCoopers (PwC) з «великої четвірки», шахрайство є поширеною суттєвою проблемою для підприємств як в Україні, так і в світі загалом. Різноманітні види шахрайства призводять до мільярдних фінансових втрат підприємств, а також дуже негативно впливають на державний бюджет країн через зниження сум сплачених податків. Крім того негативний вплив відчувають власники підприємств (зокрема акціонери) та працівники, оскільки шахрайські дії часто призводять до банкрутства підприємств. На сьогодні немає оптимальних практично зорієнтованих методик оцінювання ризику виникнення шахрайства на підприємстві. Статистичні дані аналітичних досліджень підтверджують – кількість випадків шахрайства надалі зростає як і масштаби фінансових втрат від нього. Наявні методики оцінювання якості аудиторських доказів мають низку вагомих недоліків, які можуть призвести до того, що аудиторська думка про достовірність фінансової звітності не відповідатиме реальній ситуації на підприємстві.

Метою дослідження є удосконалення методики ідентифікації та оцінювання ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємствах, удосконалення методики оцінювання надійності аудиторських доказів, а також удосконалення критеріїв оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству.

Поставлена мета наукового дослідження, потребувала виконання зокрема таких завдань: дослідити суть і удосконалити класифікацію видів фінансового шахрайства; удосконалити методику оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві та ризику виникнення конкретних видів шахрайських дій; удосконалити критерії розрізнення шахрайства від помилок; удосконалити методику оцінювання надійності аудиторських доказів під час аудиту фінансової звітності; розробити критерії оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству для використання аудиторськими

фірмами, відділами внутрішнього контролю підприємств, контролюючими органами тощо.

Об'єктом дослідження є фінансове шахрайство на підприємствах в розрізі процесів його ідентифікації, оцінювання та запобігання. Предметом дослідження є науково-теоретичні підходи, методичні і практичні аспекти оцінювання ризику виникнення шахрайства на підприємстві, ідентифікації шахрайських дій та запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах.

У процесі написання наукової роботи застосовувались різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи, які забезпечили об'єктивність, ґрунтовність та високу якість наукової новизни, практичної цінності, висновків та рекомендацій. Зокрема, в залежності від завдання застосовувалися такі методи, як: аналіз, синтез, структуризація, групування, узагальнення, графічний та компаративний аналіз, розрахунковий метод, метод економіко-математичного моделювання, методи системного аналізу та інші.

Серед результатів цього наукового дослідження є класифікація видів фінансового шахрайства, зручна для застосування аудиторами та представниками контролюючих органів, удосконалена методика оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві та оцінювання ризику виникнення конкретних видів шахрайських дій. У цих методиках враховуються загрози таких дій в розрізі рівнів управління підприємством, а також інституційні особливості підприємства, вплив макро і глобального середовищ тощо. Також важливе значення має удосконалена нами методика оцінювання аудиторських доказів в розрізі ознак їх класифікації та удосконалені критерії оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах.

Наукова робота складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та 30 додатків. Основний текст наукової роботи становить 30 сторінок. Список використаних джерел містить 41 джерело.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА ТА ЙОГО ІДЕНТИФІКАЦІЇ	10
1.1. Суть, види та критерії ідентифікації шахрайства на підприємстві	10
1.2. Етапи ідентифікації ризиків виникнення фінансового шахрайства на підприємстві.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ВИНИКНЕННЯ ШАХРАЙСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ	17
2.1. Оцінювання рівня ризиків виникнення шахрайства на підприємстві	17
2.2. Аналіз аудиторських доказів під час виявлення шахрайства на підприємстві.....	20
РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	22
3.1. Дослідження інструментів запобігання та виявлення фінансового шахрайства в Україні та світі загалом	22
3.2. Можливості використання зарубіжного досвіду щодо запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві	26
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	36

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізаційні процеси у фінансовій та інших сферах діяльності швидко поширюються, використання інформаційних технологій у фінансових операціях стає все більш активнішим, що призводить до появи нових й модифікації існуючих видів та схем фінансового шахрайства. Тому, необхідно більше уваги приділяти дослідженню різних аспектів фінансового шахрайства, зокрема систематизації його видів. На нашу думку, сьогодні також відсутній оптимальний механізм розрізнення шахрайства від помилки, що є важливим завданням зокрема й під час аудиту фінансової звітності підприємства. В аудиторській практиці залишаються невирішеними методичні проблеми ідентифікації та оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві та ризиків виникнення конкретного виду шахрайських дій. Зокрема недостатньо враховується вплив на ці ризики умов макро і глобального середовища, стану галузі в якій функціонує підприємство і його інституційних особливостей.

Також на сьогодні в науковій літературі мало уваги приділяється методикам оцінювання надійності аудиторських доказів під час виявлення шахрайських дій на підприємствах. Крім того, мало уваги на сьогодні приділяється розробленню критеріїв вибору оптимальних інструментів запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах. Відсутність таких критеріїв перешкоджає формуванню комплексних програм запобігання шахрайським діям на вітчизняних підприємствах.

Мета і завдання дослідження. Мета наукової роботи полягає в удосконаленні методики оцінювання ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємствах, вдосконаленні механізму ідентифікації шахрайських дій під час зовнішнього чи внутрішнього аудиту, розробці критеріїв оцінювання інструментарію запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах.

Для досягнення мети в науковій роботі було поставлено низку завдань, зокрема: дослідити суть фінансового шахрайства та удосконалити класифікацію

його видів; виокремити основні критерії розрізнення шахрайства від помилки; виокремити основні чинники, що впливають на збільшення ризику виникнення шахрайства на підприємстві; удосконалити методику ідентифікації шахрайських дій на підприємствах; удосконалити методику оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві; удосконалити методику оцінювання ризиків виникнення конкретних видів шахрайства; удосконалити методику оцінювання надійності аудиторських доказів під час виявлення шахрайства на підприємстві; дослідити види негативних наслідків від шахрайських дій для діяльності підприємства; дослідити залежність кількості додаткових та модифікованих аудиторських процедур, необхідних для виявлення шахрайських дій, від низки чинників; систематизувати аудиторські процедури, необхідні до застосування якщо виявлено значний ризик виникнення шахрайства на підприємстві; дослідити стан і тенденції фінансового шахрайства в Україні та в світовому масштабі; дослідити інструменти запобігання та виявлення фінансового шахрайства в Україні та світі загалом; дослідити можливості використання на вітчизняних підприємствах зарубіжного досвіду щодо запобігання фінансовому шахрайству; удосконалити критерії оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах. Всі вищезазначені завдання було виконано в цій науковій роботі, а мету досягнуто.

Об'єктом дослідження є фінансове шахрайство на підприємствах в розрізі його елементів, чинників впливу, інструментарію ідентифікації, оцінювання, запобігання.

Предметом дослідження є науково-теоретичні підходи, методичні і практичні аспекти оцінювання ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємствах, ідентифікації шахрайських дій під час зовнішнього та внутрішнього аудиту, запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах.

Методи дослідження. Для досягнення мети наукової роботи було застосовано різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, які забезпечили об'єктивність, ґрунтовність та високу якість сформульованих у роботі наукової новизни, практичної цінності, висновків та рекомендацій.

Застосовувались зокрема такі методи: аналізу і синтезу – для удосконалення категорійно-понятійного апарату стосовно фінансового шахрайства і його різновидів; структуризації та групування – для систематизації видів, чинників та наслідків шахрайства, виокремлення критеріїв ідентифікації шахрайства, способів й інструментарію запобігання його появи на підприємстві; графічний – для побудови графічних зображень та наочної демонстрації отриманих результатів; компаративного аналізу – для дослідження можливості використання зарубіжного досвіду щодо запобігання фінансовому шахрайству на підприємствах. Під час дослідження ризиків фінансового шахрайства на підприємствах, удосконалення класифікації видів фінансового шахрайства та виявлення основних чинників, які впливають на збільшення ризику виникнення шахрайства використано аналітичний метод. За допомогою емпіричного методу досліджено ознаки можливої наявності шахрайства на підприємстві та етапи ідентифікації шахрайських дій, розроблено методику оцінювання рівня ризиків виникнення шахрайства на підприємстві та алгоритм оцінювання рівня ризику шахрайства і виявлення шахрайських дій. Для розробки формул оцінювання загального рівня ризику шахрайства на підприємстві та рівня ризику виникнення конкретних видів шахрайств, рівня надійності конкретних аудиторських доказів використано розрахунковий метод і метод економіко-математичного моделювання. Основні висновки сформульовано на основі методів системного аналізу, узагальнення тощо.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження. У процесі наукового дослідження отримано результати, які містять наукову новизну, характеризують особистий внесок автора і полягають у наступному:

- удосконалено класифікацію видів фінансового шахрайства, які пов'язані з підприємствами, зробивши її зручною для застосування аудиторами під час здійснення аудиту, зокрема для формування коду різновидів виявлених видів шахрайства для підвищення ефективності їх детальнішого дослідження;
- удосконалено методику оцінювання загального ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємстві, зокрема врахувавши загрози

шахрайських дій в розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, працівників різних підрозділів підприємства, контрагентів, а також зважаючи на інституційні особливості підприємства і стан його діяльності, макро та глобального середовищ;

- удосконалено критерії розрізнення шахрайства від помилок, що дасть змогу підвищити достовірність аудиторської думки в процесі складання аудиторського звіту;

- розроблено методику оцінювання ризику виникнення конкретного виду шахрайства на підприємстві, яка дає змогу зокрема врахувати мотив чи тиск до здійснення конкретних шахрайських дій, сприятливість можливостей їх здійснення на підприємстві, активність логічного виправдовування таких дій різними обставинами та причинами;

- удосконалено методику оцінювання надійності аудиторських доказів в розрізі ознак їх, вдосконаленої нами, класифікації;

- удосконалено критерії оцінювання інструментів запобігання шахрайству на підприємстві.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в науковій роботі результати мають важливу практичну цінність, оскільки можуть використовуватись як незалежними, так і внутрішніми аудиторами для підвищення ефективності аудиту діяльності підприємства, зокрема в частині виявлення фінансового шахрайства у суб'єктів підприємницької діяльності. Також результати цієї наукової роботи мають практичну цінність для власників і відділів внутрішнього контролю підприємств, що здійснюють будь-які види діяльності, зокрема для оцінювання ризику виявлення шахрайства, його ідентифікації і запобігання. Корисними результати будуть також для державних контролюючих органів, зокрема ДАСУ, БЕБУ, ДПСУ. Серед підприємств, які впровадили в свою практичну діяльність результати мого наукового дослідження, є АФ «УкрЗахідАудит», ТзОВ «Консалтинг Ф.С.» (Додатки Ш, Щ).

Апробація результатів наукового дослідження. Основні результати цього наукового дослідження пройшли апробацію на підприємствах та на

міжнародних науково-практичних конференціях (VII Міжнародна науково-практична конференція «Progressive research in the modern world» (м. Бостон, 2023 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в XXI столітті» (м. Біла Церква, 2023 р.)). Також результати дослідження використовувались у Національному університеті «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін «Аудит», «Судово-бухгалтерська експертиза» на рівні бакалаврату за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» та дисципліни «Організація і методика аудиту» на рівні магістратури за спеціальністю 071 (Додаток Ю).

Публікації. Результати наукового дослідження висвітлені у 7 наукових працях, в тому числі: 4 статтях у наукових фахових виданнях України; 1 статті в науковому виданні, що входить зокрема в міжнародну наукометричну базу Index Copernicus; 2 публікаціях в матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА ТА ЙОГО ІДЕНТИФІКАЦІЇ

1.1. Суть, види та критерії ідентифікації шахрайства на підприємстві

З практики Європейського суду аудиторів (вищий орган державного фінансового контролю в ЄС) усі виявленні порушення у ході перевірки фінансової звітності поділяються на: порушення, які мають ознаки умислу (їх безпосередньо відносять до шахрайства) та інші порушення (ненавмисні неспівідомі помилки) [1, с. 46]. На нашу думку, сьогодні відсутній єдиний оптимальний підхід у встановленні навмисності або ненавмисності дій, що призвели до викривлень у звітності. Ми вважаємо, що розрізнення помилки від шахрайства є важливим завданням у ході аудиту, адже якщо є факти чи обставини, які можуть свідчити про наявність шахрайства, то аудиторіві потрібно детальніше продумати методи та процедури аудиторської перевірки, тому що він несе відповідальність зокрема й за правильність здійснених аудиторських процедур.

Згідно Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 240, шахрайство – це навмисна дія однієї особи або кількох осіб, які належать до управлінського персоналу, тих, кого наділено найвищими повноваженнями, інших працівників або третіх сторін із застосуванням омани для отримання неправомірної або незаконної вигоди. У вітчизняному законодавстві, зокрема в Кримінальному кодексі України, шахрайство це зокрема заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [2]. Отже, як бачимо визначення терміну «шахрайства» схоже в міжнародному і вітчизняному законодавствах, адже мотивом його вчинення є отримання незаконної або неправомірної вигоди, а незмінним інструментом для цього є застосування омани в тій чи іншій формі. Проте, на нашу думку, вищезазначені визначення шахрайства не є повними, оскільки у них не враховується, що причиною вчинення шахрайських дій може бути й примус. У Кримінальному кодексі України розмежовано статті щодо відповідальності за ухилення від сплати

податків та за вчинення шахрайства. Ми вважаємо, що уникнення оподаткування слід відносити до шахрайських дій, оскільки його метою теж є отримання незаконної вигоди внаслідок неправомірних дій та обману. Помилка – це ненавмисне викривлення у фінансовій звітності, включаючи пропуск суми, неповне розкриття інформації тощо. Відповідальність за виявлення викривлення і визначення того, що відповідне викривлення є шахрайством або помилкою несе аудитор. Відповідальність за вчинення шахрайства або помилок покладається на винних осіб і на керівництво підприємства. Отже, залежно від груп суб'єктів, залучених до вчинення шахрайських дій можна, виділити сім їх основних типів (Додаток А, рис. А.1). Важливі аспекти щодо категорії «фінансове шахрайство» наведені у Додатку А (табл. А.1). При розрізненні шахрайства від помилки, під час аудиту фінансової звітності підприємства, варто використовувати запропоновані нами основні критерії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні критерії розрізнення шахрайства від помилки

Критерії	Суть критеріїв
Суттєвість виявлених викривлень	Відповідно до МСА 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту» викривлення вважаються суттєвими «якщо обґрунтовано очікується, що вони, окремо або в сукупності, можуть вплинути на економічні рішення користувачів, які приймаються на основі фінансової звітності» [5]. Як правило порушення без ознак умислу не є суттєвими, саме тому важливо визначити, який вплив матиме порушення на рішення, що приймаються користувачами фінансової звітності.
Систематичність викривлень	Систематичні виявлені викривлення в обліку та фінансовій звітності з більшою ймовірністю можуть свідчити про наявність шахрайства на підприємстві.
Характер (специфіка) виявлених викривлень	Якщо причиною викривлень фінансової звітності є допущення технічної або арифметичної помилки в записах облікових даних або випадковий пропуск деяких даних з певних документів, або відображення операцій без часткового розкриття їхнього змісту, то здебільшого такі викривлення будуть вважатись помилками. Також важливо врахувати яких статей фінансової звітності стосуються виявлені викривлення. Випадки шахрайства частіше стосуються ліквідних активів. Важливо звернути увагу на комплексність викривлень, яка часто є ознакою наявності шахрайських дій.
Наявність мотиву чи тиску адекватного як рівню управління на якому було допущено	Викривлення, спричинені діями чи бездіяльністю на вищих управлінських рівнях з більшою ймовірністю можуть свідчити, що

появу викривлення, так і групі суб'єктів причетних до появи викривлення	причиною цих відхилень є шахрайські дії з метою отримання незаконних вигод.
Ставлення управлінського персоналу, інших працівників підприємства чи третіх осіб до викривлень	Необхідно визначити як управлінський персонал реагує на проведення аудиторської перевірки, на ризики значних викривлень унаслідок шахрайства, на виявлені аудитором викривлення, що містить фінансова звітність, а також чи надає персонал підприємства необхідні аудитору документи, відповіді на запитання під час аудиторської перевірки. Якщо, до прикладу, управлінський персонал до виявлення аудитором фактів незаконних дій, знав і не повідомив про них, то виникають сумніви щодо довіри до адміністрації підприємства і збільшується ризик того, що причиною виникнення викривлень є шахрайські дії керівництва підприємства.
Наявність обставин або чинників, які збільшують ризик виникнення шахрайства на підприємстві	Якщо на підприємстві наявні обставини та підходи, які сприяють розкраданню активів, проведенню сумнівних операцій з ненадійними контрагентами тощо, то велика ймовірність, що це навмисно створені умови для здійснення шахрайських дій.

Джерело: сформовано автором

Зазначимо, що шахрайські схеми зазнають постійного модифікування внаслідок зміни способів боротьби з ними та зміни законодавства. Тому для зручності аналізу необхідно згрупувати основні схеми шахрайських дій за певними ознаками. Здебільшого для систематизації видів та типів шахрайств за основу брали інструменти за допомогою яких вони реалізуються. Асоціація сертифікованих фахівців з розслідування шахрайства (ACFE) у дослідженні «Report to the Nations» [6], проведеному за результатами 2020 року, виокремлює найпоширеніші види шахрайства, до яких відносить: привласнення активів, корупцію та фальсифікацію фінансової звітності (рис. 1.1).

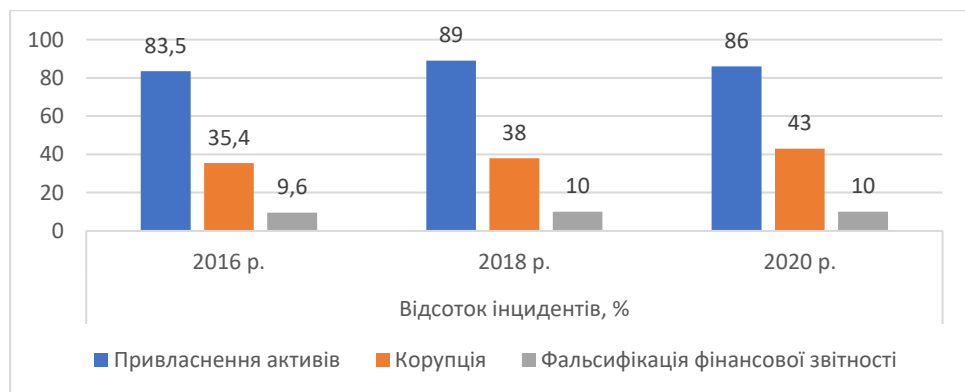

Рис. 1.1. Найпоширеніші види шахрайства в організаціях
Джерело: сформовано автором на основі джерел [6, 7 та 8]

Отже, як бачимо з вищенаведеної діаграми, протягом 2016-2020 рр. кількість інцидентів, за наведеними видами шахрайства у світі, є сталою і майже не змінювалася, окрім корупції, відсоток інцидентів якої збільшився на 7,6% у 2020 р. порівняно з 2016 р. Привласнення активів є найпоширенішим різновидом шахрайства, проте в середньому найменш втратомістким (86% випадків, середні фінансові втрати становлять 100 000\$), в той час як шахрайські дії, пов'язані з фальсифікацією фінансової звітності, є найменш поширеними, проте в середньому з найбільшими фінансовими викривленнями (10% випадків, середні втрати становлять 593 000\$) [9].

За даними Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, проведеного у 2020 році компанією «PricewaterhouseCoopers» (Додаток Б, рис. Б.1), більша частина (51%) українських підприємств постраждали від економічних злочинів та шахрайства і цей показник зріс порівняно з 2018 р. на 3%. Основними видами шахрайства, через які постраждали вітчизняні підприємства, є: незаконне привласнення майна (47%); хабарництво та корупція (47%); шахрайство з боку клієнтів (31%); кіберзлочини (31%); шахрайство у закупівлях (31%) [10, 11].

Вітчизняний автор, член АПКБУ (Асоціації професіоналів корпоративної безпеки України) – І. Шевцов, теж дотримується поділу корпоративного шахрайства на зазначені раніше види, проте для кожного з них визначає підвиди (Додаток В). Однак наведена цим автором класифікація має низку суперечностей та характеризується неповнотою визначених різновидів шахрайства в межах вищезазначених трьох основних його видів. Зокрема шахрайство з фінансовою звітністю цей автор поділяє всього на два види, не врахувавши види викривлень, які можуть бути пов'язані з активами, зобов'язаннями, власним капіталом, рухом грошових коштів, і відповідно суттєво впливати на достовірність фінансової звітності підприємства та показники його фінансового стану. Крім того у запропонованій ним класифікації занадто узагальнено різновиди шахрайств, пов'язані з привласненням активів.

Ми рекомендуємо класифікувати фінансові шахрайства на підприємстві за ширшим переліком ознак, запропонованих нами в Додатку Г, зокрема залежно від об'єкта та суб'єкта шахрайських дій, характеру розрахунків, способу вчинення шахрайських дій та інструментів здійснення шахрайств. Удосконалена нами класифікація дасть змогу сформулювати, для зручності подальшого глибокого аналізу, код кожного різновиду фінансового шахрайства (додаток Д).

Існують певні зовнішні і внутрішні чинники та передумови, що впливають на збільшення ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємстві, які мають бути враховані аудитором під час проведення аудиторської перевірки (Додаток Е, табл. Е.2-Е.3). Причиною неможливості отримання достатньої кількості прийнятних аудиторських доказів може бути небажання управлінського персоналу ефективно співпрацювати під час проведення аудиторської перевірки або відсутність необхідних документів, що спричиняє викривлення в облікових записах по низці господарських операцій підприємства.

Чинники та причини виникнення ризиків фінансового шахрайства, в розрізі видів викривлень до яких воно призводить, відображено у Додатку Е (табл. Е.1) [14]. У дослідженні ACFE «Report to the Nations» за 2020 р., ми бачимо, що рівень повноважень «злочинця» на підприємстві корелює з можливістю вчинення ним шахрайства: 41% фінансових шахрайств були вчинені саме працівниками підприємства, 36% – управлінським персоналом, 20% – власниками підприємства та 3% – сторонніми особами [6]. Виходячи з цього, доцільно розглянути чинники та мотиви, які спонукають працівників підприємства чинити неправомірні дії задля власної вигоди. Для розуміння причин, які підштовхують різних суб'єктів до шахрайських дій варто скористатися удосконаленою нами візуалізацією так званого «трикутника шахрайства» (Додаток Є). Мотивом до шахрайства можуть зокрема бути незадоволені фінансові потреби відповідних осіб та причини, пов'язані з роботою (низька заробітна плата, низький соціально-психологічний клімат в колективі, недооцінення якості та важливості роботи працівника, непідтверджені очікування працівників). До сприятливих можливостей для вчинення

шахрайства варто віднести неефективний внутрішній та зовнішній фінансово-економічний контроль або його відсутність, низьку трудову дисципліну тощо. Виправданням шахрайських дій зазвичай слугують наступні фрази: «я заслуговую більшого, компанія мені заборгувала», «я вирішу свої поточні проблеми та все поверну» або ж «податки зависокі для чесного ведення бізнесу», «всі підприємства різними способами мінімізують величину податків до сплати».

1.2. Етапи ідентифікації ризиків виникнення фінансового шахрайства на підприємстві

Відповідно до дослідження, проведеного PricewaterhouseCoopers, до ТОП-5 економічних злочинів та шахрайств за 2020 р. входять незаконне привласнення активів, хабарництво та корупція (в Україні 47% опитаних підприємств та організацій стикалися з незаконним привласненням та хабарництвом й корупцією), шахрайство з боку клієнтів, кіберзлочини, шахрайство у закупівлях (31% опитаних підприємств стикалися з цими видами шахрайства) [11].

Для визначення ризику виникнення чи наявності шахрайства на підприємстві ми пропонуємо скористатися удосконаленою нами методикою, яка передбачає ідентифікацію та оцінювання цього ризику в розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, різних підрозділів підприємства, третіх сторін (в т.ч. контрагентів). При цьому наша методика враховує також інституційні особливості підприємства і стан його діяльності, а також стан і тенденції макро та глобального середовища в контексті впливу на ризик виникнення шахрайських дій. У додатку Ж (табл. Ж.1-Ж.5) наведено перелік запропонованих нами питань для ідентифікації ризику наявності шахрайства на підприємстві, а також для визначення рівня сприятливих можливостей для здійснення шахрайських дій, встановлення мотивів різних суб'єктів, тиску на них, і виявлення виправдань шахрайства. Ми рекомендуємо використовувати метод тестування, що є дуже поширеним у практиці аудиту. Зокрема можна застосовувати метод з відповідями «так»/«ні» у табл. Ж.1-Ж.5 за умови, що відповідь «так» означатиме зростання загрози

наявності чи виникнення шахрайства на підприємстві. Проте можна використовувати будь-які інші методи з описом варіантів відповідей, виставленням балів тощо. Також залежно від ситуації можна збільшувати перелік запитань.

Позитивна відповідь на питання наведені у табл. Ж.1 свідчить про збільшення ризику виникнення шахрайських дій на підприємстві на рівні управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями. До прикладу наявність пропорційної залежності між квартальними чи річними фінансовими результатами діяльності підприємства та оплатою праці чи розміром бонусів керівників може спричинити маніпулятивне завищення відповідними працівниками величини прибутку в кінці звітних періодів. Наявність позитивних відповідей («так») на наведені в табл. Ж.2 питання характеризує збільшення ризику виникнення шахрайства внаслідок дій чи бездіяльності працівників відповідних відділів. Тому аудитору варто ретельно проаналізувати результати вищенаведеного тестування, адже від цього залежить вибір та коригування ним подальших аудиторських процедур. Як видно з питань, наведених в табл. Ж.3, збільшення ризику виникнення шахрайства на підприємстві може бути також пов'язаним з діями з боку контрагентів підприємства або ж спільними діями за попередньої змови. До прикладу якщо є серед договорів з постачальниками економічно необґрунтовані або заздалегідь не вигідні угоди, то це збільшує ризик того, що підприємство зумисне завищує свої витрати або ж здійснює маніпуляції з податковим кредитом з ПДВ.

Також під час оцінювання ризику наявності шахрайства на підприємстві важливо використовувати табл. Ж.4 та Ж.5. З них ми бачимо, що на ризик наявності шахрайських дій на підприємстві можуть також впливати його інституційні особливості. До прикладу, коли існує ймовірність втрати цілих сегментів бізнесу або загроза безперервності діяльності підприємства відповідні особи можуть завищувати квартальні чи річні фінансові результати, щоб цим тимчасово приховати від власників реальну ситуацію. Формула визначення рівня

загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві наведена в підрозділі 2.1.

Ознаками, які вказують на загрозу появи на підприємстві шахрайських дій можуть бути: надмірно ускладнена та нелогічна організаційна структура; багаторазові зміни організаційно-правової форми протягом невеликого періоду часу; відсутність підрозділу внутрішнього аудиту або неефективність його функціонування (до прикладу чисельність працівників даного підрозділу не співвідноситься з розмірами підприємства і масштабами його діяльності) тощо. Також важливо звернути увагу на організаційно-правову форму підприємства. Згідно досліджень ACFE «Report to the Nations» за 2020 р. 44% інцидентів шахрайства вчинялися на підприємствах з приватною формою власності, 26% – у публічних компаніях, 16% – державних, 9% – неприбуткових організаціях та 5% на підприємствах інших організаційно-правових форм господарювання [6].

Під час оцінювання ризику наявності шахрайства на підприємстві та виявлення шахрайських дій у його діяльності, обліку і звітності, пропонуємо використовувати розроблений нами алгоритм (Додаток 3).

Отже, для виявлення фінансового шахрайства на підприємстві варто враховувати рівні управління та групи суб'єктів, що можуть бути причетні до його здійснення. Для оптимізації вибору аудиторських процедур, алгоритм виявлення ризиків шахрайства на підприємстві включає тестування за детальним переліком питань та враховує чинники макро та глобального середовища, а також інституційні особливості підприємства.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ВИНИКНЕННЯ ШАХРАЙСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Оцінювання рівня ризиків виникнення шахрайства на підприємстві

Після того, як були визначені ознаки та критерії ідентифікації шахрайства, необхідно оцінити рівень ризику його виникнення на підприємстві. Рівень

загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві залежатиме від рівня п'яти його складових, наведених в Додатку И (табл. И.1), які між собою тісно взаємопов'язані. На основі додатку Ж аудитор зможе визначити ризик наявності шахрайства в розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, інших працівників підприємства, контрагентів тощо. Для визначення загального ризику наявності шахрайських на підприємстві пропонуємо використовувати табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Визначення рівня загального ризику наявності шахрайства на підприємстві

Чинники, що впливають на рівень ризику Рівень ризику	Групи суб'єктів			Інституційні особливості підприємства і стан його діяльності	Умови макро і глобального середовищ
	Управлінський персонал і власники підприємства	Працівники різних підрозділів підприємства	Контрагенти підприємства		
Рівень складових загального ризику виникнення шахрайства	R_1	R_2	R_3	R_4	R_5
Рівень загального ризику шахрайства на підприємстві	$R_S = \frac{\sum_{i=1}^n R_i}{n}$				

Джерело: сформовано автором

Де n – кількість складових (і) загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві. Переведення кількісної оцінки (%) ризику в якісну оцінку ризику (мізерний, низький, середній, високий, катастрофічний ризик) пропонуємо здійснювати з використанням шкали переведення, наведеної у Додатку И (рис. И.1). Для оцінювання ризику виникнення конкретного виду шахрайства пропонуємо розроблену нами методику, візуалізацію деяких аспектів якої відображено на рис. 2.1.

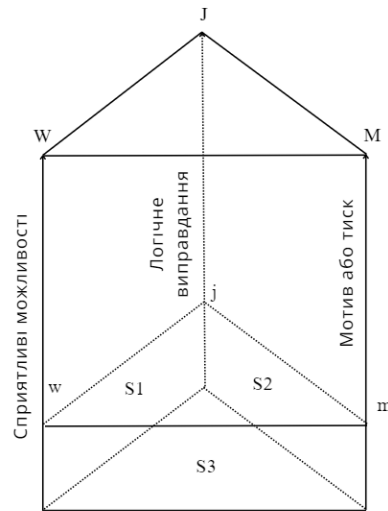

Рис. 2.1. Візуалізація оцінювання ризику виникнення конкретного виду шахрайства на підприємстві

Джерело: сформовано автором

Грані правильної трикутної призми відповідають таким елементам шахрайства: сприятливі можливості, логічне виправдання, мотив або тиск. Довжини граней знаходяться в межах від 0 до 1 см для зручності переведення в діапазон від 0 до 100%. Чим вище відкладено фактичний рівень за елементами шахрайства на відповідній грані правильної трикутної призми, тим вищим є ризик виникнення шахрайства на підприємстві. Сторони основ цієї правильної трикутної призми дорівнюють 1 см. Відповідно, відношення площ бічних поверхонь призми (S_1 ; S_2 ; S_3) до їх максимально можливих площ (S_{1max} ; S_{2max} ; S_{3max}) відображатиме рівень ризику здійснення конкретного виду шахрайства за такою формулою (використовуємо формулу 2.1).

$$R_F = \frac{S_1 + S_2 + S_3}{S_{1max} + S_{2max} + S_{3max}} \quad (2.1)$$

де: S_1 ; S_2 ; S_3 – площі бічних поверхонь правильної трикутної призми, залежно від відкладеного на гранях фактичного рівня сприятливих можливостей здійснення шахрайства (w), мотиву чи тиску (m) щодо його здійснення, а також логічного виправдання його вчинення (j); S_{1max} , S_{2max} та S_{3max} максимально можливі площі бічних поверхонь правильної трикутної призми коли для розрахунку беремо $w=1$; $j=1$; $m=1$ (точки W, J, M).

Відповідно рівень ризику виникнення конкретного виду шахрайства на підприємстві коливатиметься від 0 до 100%. Також необхідно визначити силу і

масштаб потенційного впливу наслідків шахрайських дій на діяльність підприємства. До основних видів негативних наслідків від шахрайських дій для підприємства можна віднести такі: фінансові втрати; втрата іміджу підприємства; правові наслідки; втрата конкурентних переваг тощо (Додаток І, табл. І.1). Для кожного з вищенаведених видів негативних наслідків можна визначити рівень негативного впливу у балах від 1 до 10, який визначається експертним методом під час оцінювання сили і масштабу негативного впливу різних видів шахрайств. Ми розробили матрицю залежності кількості необхідних додаткових чи модифікованих аудиторських процедур від рівня ризику шахрайських дій і сили їх потенційного негативного впливу на діяльність підприємства (Додаток І, табл. І.2). Вважаємо, що вибір додаткових або модифікованих процедур потрібно здійснювати відповідно до рівня ризику виникнення шахрайства на кожному рівні управління підприємством, а також в розрізі різних функціональних напрямів діяльності підприємства тощо. Для визначення загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві необхідно використовувати дані з сформованих нами для цього табл. Ж.1-Ж.5 (Додаток Ж) з питаннями та ознаками. У додатку І пропонуємо для застосування набір додаткових і модифікованих аудиторських процедур якщо на підприємстві виявлено значний ризик виникнення шахрайства загалом чи з боку конкретних суб'єктів або їх груп. Певні процедури є універсальними і можуть бути корисними при дослідженні ризику шахрайських дій в розрізі мікро, мезо і макросередовищ.

2.2. Аналіз аудиторських доказів під час виявлення шахрайства на підприємстві

Аудиторські докази є основою для формування та підтвердження аудиторської думки. На їх основі аудитор також може надати рекомендації щодо підвищення надійності та ефективності системи внутрішнього контролю чи підвищення фінансової стійкості підприємства загалом. Тому важливо, щоб отримані аудиторські докази були достатніми та прийнятними для формування

обґрунтованих проміжних висновків, на основі яких формуватиметься остаточна думка аудитора щодо фінансової звітності. Взаємозв'язок між кількістю прийнятних аудиторських доказів, ризиком виникнення шахрайства та рівнем управління на якому воно було допущене, ми проілюстрували у формі матриці (Додаток Й.1). Аудитор використовуючи власне професійне судження повинен визначити чи є отримані аудиторські докази достатніми, доречними та надійними при наявному рівні ризиків виникнення шахрайства на кожному рівні управління підприємством та взяти до уваги важливі аспекти щодо аудиторських доказів (Додаток Й.2). Оцінити достатність отриманих доказів можливо лише тоді, коли будуть всебічно та повно досліджені як обставини, так і процес отримання доказів (Додаток К). При високому ризику виникнення шахрайства на підприємстві аудитор необхідно встановити рівень впевненості, з яким він може покладатися на аудиторські докази. Впевненість залежить від надійності отриманих доказів, і відповідно аудитор повинен визначити наскільки отримані докази є якісними. Відповідно до МСА 500 аудиторські докази умовно можна згрупувати на менш надійні та більш надійні (Додаток Л, рис. Л.1) за низкою критеріїв. Важливо також зазначити, що на надійність аудиторських доказів впливають не лише вид джерела і характер отриманих доказів, а й компетентність (рівень професійних знань та навиків) осіб, що проводять аудит, ретельність дотримання ними етичних принципів. Адже прийнятність та достатність аудиторських доказів оцінюється аудитором спираючись на його професійне судження. Ми вважаємо доцільним визначати рівень надійності аудиторських доказів, використовуючи удосконалену нами їх класифікацію в розрізі 10 ознак (Додаток Л, табл. Л.1) та відповідну шкалу кількісної та якісної оцінки аудиторських доказів (Додаток Л, рис. Л.1). Оцінка доказів присутня на всіх етапах аудиту (Додаток М). Якщо аудитор виявив або має підозру щодо шахрайства, в якому беруть участь керівники чи співробітники з важливими посадами чи функціями у системі внутрішнього контролю, що призвело до суттєвих викривлень у фінансовій звітності, то він має повідомити про це тих кого наділено найвищими повноваженнями. Аудитор також повинен повідомити

тих кого наділено найвищими повноваженнями про інші питання, пов'язані з шахрайством (Додаток Н). Виявлені викривлення фінансової звітності (в т.ч. й внаслідок шахрайства) впливають на вид аудиторської думки, яка буде висловлена в звіті незалежного аудитора (Додаток О). У разі якщо двостороннє повідомлення інформації між аудитором та тими кого наділено найвищими повноваженнями остаточно підтверджує наявність шахрайства на підприємстві і відповідно суттєвих викривлень фінансової звітності або високий ризик їх наявності, то аудитор може вжити заходи, наведені у Додатку П. Важливо щоб аудитор дотримувався вимог МСА щодо документування під час здійснення аудиту, враховуючи при цьому наявні часові обмеження. Аудитор повинен детально задокументувати зокрема аспекти наведені у Додатку Р.

Отже, у цьому розділі досліджено дії аудитора під час виявлення шахрайства на підприємстві. Також удосконалено методику оцінювання рівня загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві та методику визначення рівня ризику виникнення конкретного виду шахрайських дій. Крім того удосконалено методику оцінювання аудиторських доказів під час виявлення шахрайства. Застосування цих удосконалених нами методик може значно покращити роботу аудитора та допомогти у ефективному виявленні шахрайства на підприємстві.

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Дослідження інструментів запобігання та виявлення фінансового шахрайства в Україні та світі загалом

Дослідження зарубіжного досвіду щодо запобігання фінансовому шахрайству є важливим для розроблення власних інструментів запобігання появи шахрайства на підприємствах та способів підвищення ефективності його виявлення. Шахрайські схеми постійно набувають нових форм, зокрема змінюється характер взаємозв'язків (частіше стають глобальними),

застосовуються нові інформаційні технології тощо. Більшість шахрайських схем в різних країнах світу є подібними між собою, тому вважаємо за необхідне застосувати зокрема порівняльний аналіз, щоб краще дослідити зарубіжний досвід у цій сфері. Порівняльний метод дає змогу виявити елементи, що повторюються в порівнюваних однотипних схемах шахрайств але в різних країнах для виявлення низки закономірностей виникнення і виявлення шахрайських дій. Виходячи з зарубіжного та вітчизняного досвіду (Додаток С, Т) можна зробити висновок, що сучасними рішеннями протидії шахрайству є багаторівневі програмні комплекси, що включають рівень перетворення і «очищення даних», рівень аналітики і рівень звітності. Використовуються різні аналітичні алгоритми, кожен з яких «спеціалізується» на окремому типі шахрайства. Такі рішення включають в себе консолідацію даних, накопичених в компанії, їх очищення, а також сучасні аналітичні механізми, що базуються як на прогностичній аналітиці, так і на аналізі шахрайських мереж і системи звітності та управлінні розслідуваннями, які дають змогу оптимізувати роботу служб безпеки підприємств [25]. Безсумнівно для запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві необхідно використовувати досить складні системи запобігання, виявлення і управління. Проте, одночасно з їх впровадженням потрібно створювати сприятливе середовище протидії фінансовому шахрайству в колективі. Ми вважаємо, що для цього у першу чергу необхідно розробити і донести до відома менеджменту та інших працівників компанії внутрішні політики та стандарти, спрямовані на мінімізацію ризиків. Зокрема розробити на рівні компанії Кодекс корпоративної етики, який регламентуватиме норми поведінки співробітників при взаємодії з покупцями і замовниками, постачальниками, державними органами, а також між самими співробітниками підприємства. Додатково до Кодексу корпоративної етики можуть бути затверджені ще такі документи: «Політика щодо відбору постачальників і порядку проведення закупівель» (для уникнення виникнення шахрайських схем за участі третіх сторін), «Політика прийняття і дарування подарунків», «Політика повідомлення про порушення», «Політика щодо конфлікту інтересів та щодо

конфіденційності і закритості інформації» тощо. Принагідно зауважимо, що комплаєнс включає набір цих політик.

Запобіжні заходи щодо корпоративного шахрайства в усіх країнах досить схожі, у тому числі беручи до уваги й Україну. Корпоративний сектор вважає за краще проводити внутрішній контроль або аудит. Водночас досить поширеними є перевірки з боку керівництва, а також зовнішній аудит діяльності компаній. Проблеми шахрайства мають певну специфіку, зокрема по сферах економіки. Так, за дослідженням проведеним міжнародною консалтинговою компанією «Ernst&Young», внутрішній аудит має особливе значення на торгівельних підприємствах та їх об'єктах, де зосереджуються значні потоки товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів. Популярні заходи щодо зниження ризику шахрайства в Україні і світі загалом наведені в Додатку У.

З наведеної в додатку У табл. У.1. щодо застосування різних інструментів боротьби з шахрайством бачимо, що найпоширенішими інструментами є внутрішній контроль та аудит. На думку багатьох вітчизняних науковців, одним з основних інструментів запобігання і виявлення шахрайства на підприємстві є саме внутрішній аудит, оскільки в Україні основною метою зовнішнього аудиту є підтвердження достовірності фінансової звітності за період, що минув [27].

Натомість зарубіжна практика у сфері боротьби з фінансовим шахрайством на підприємствах надає перевагу зовнішньому аудиту, зокрема й тому що спеціалізується на виявленні саме шахрайства та інших економічних злочинів. Найпоширеніші інструменти протидії шахрайству у світі наведені на рис. 3.1. На нашу думку, зовнішній аудит відчутно недооцінюється вітчизняними підприємствами. Досвід залучення зовнішніх спеціалістів для незалежних розслідувань шахрайств мають лише 10% українських компаній [28]. На рис. 3.1. видно, що в світі найпопулярнішим інструментом виявлення шахрайства на підприємстві є зовнішній аудит, проте лише 4% шахрайства (з усіх виявлених шахрайств) були виявлені під час зовнішнього аудиту (рис. 3.1). Також популярними інструментами боротьби з шахрайством є функціонування відділу

внутрішнього аудиту (74%) та здійснення управлінської сертифікації фінансової звітності (73%).

Ми удосконалили критерії оцінювання інструментів запобігання шахрайству на підприємстві (Додаток Ф). Також ці критерії можна використовувати й для оцінювання інструментів виявлення шахрайства. За критеріями наведеними в цьому додатку, використовуючи професійні знання та досвід, аудитор може оцінити конкретний інструмент за шкалою від 0 до 10 балів на предмет відповідності кожному критерію.

Рис. 3.1. Найпоширеніші інструменти боротьби з шахрайством у світі в 2020 р.

Джерело: сформовано автором на підставі джерела [6]

У Додатку Х можна побачити, що більше 40% випадків вчинення шахрайства не були виявлені жодним з перелічених інструментів виявлення фінансового шахрайства. Найдієвішим методом боротьби з шахрайством є внутрішній аудит, адже за допомогою цього інструменту було виявлено 15% випадків шахрайств.

Отже, вважаємо за необхідне більш детально дослідити досвід зарубіжних країн щодо боротьби з фінансовим шахрайством з метою пошуку спільних ознак і запозичення найкращих практик для розроблення комплексних програм запобігання шахрайству на українських підприємствах.

3.2. Можливості використання зарубіжного досвіду щодо запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві

Враховуючи, що частка шахрайств на вітчизняних підприємствах скоєних його співробітниками є чималою, вважаємо, що варто висвітлювати інформацію про виявлені факти причетності окремих співробітників до шахрайських дій, щоб в майбутньому уникнути відповідних випадків шахрайства з боку інших працівників. У зарубіжній практиці для цього використовують «whistle blowing system» – систему інформування про порушення. Доведено, що ця система є одним з найбільш ефективних способів виявлення шахрайських дій та порушень, адже про шахрайські дії повідомляють особи, які побачили ознаки порушень зсередини. Осіб, що повідомляють про правопорушення називають «викривачами». Останніми роками в Україні все більше підприємств запроваджують цей інструмент (Додаток Ц), завдяки якому викривається все більше випадків вчинення протиправних дій, пов'язаних з фінансовим шахрайством.

В економічно розвинених країнах набула потужного розвитку послуга «фінансових розслідувань» (так званий «форензик»), яка допомагає виявити потенційні проблеми шляхом фінансового та юридичного аудиту, і спрямована на запобігання вчиненню протиправних дій посадовими особами підприємства, а також на усунення зловживань службовим становищем. Також форензик

(Додаток Ц) може використовуватись у розслідуванні фактів шахрайства, внаслідок яких репутації підприємства було завдано збитків, або які спричинили значні фінансові втрати. Принагідно зазначимо, що зараз зарубіжні підприємства активно користуються послугами форензік «не лише для виявлення ризиків та негативних наслідків злочинної діяльності, а й для забезпечення ефективності діяльності компанії» [33].

Також для виявлення і протидії корпоративному шахрайству на іноземних підприємствах найбільш поширеним інструментом є використання комплаєнс-контролю. Комплаєнс – це комплекс заходів, що повинні попереджати дії співробітників компанії, які суперечать законам. За ним будується корпоративна бізнес-етика, що базується на дотриманні зовнішніх та внутрішніх вимог, норм і законів. Науковці ще визначають «compliance» (Додаток Ц) як «ідеологію гранично чистої та прозорої роботи компанії, неухильне дотримання всіх заходів з охорони та безпеки праці, а також питання бездоганної репутації кожного співробітника» [33].

У розвинених західних країнах наявність у компанії комплаєнс регулюється на державному рівні, тому її не запровадження на підприємстві або порушення веде зазвичай до адміністративного або кримінального покарання. На жаль, в Україні наразі відсутня подібна практика, і вітчизняні підприємства повинні самостійно розробляти відповідні внутрішні правила. Наша думка полягає в тому, що впровадження контролю за відповідністю нормам може стати пріоритетним завданням для власників підприємств. Для цього рекомендується створити відповідний департамент в компанії або залучити зовнішніх експертів для регулярної перевірки дотримання нормативів. Виконання таких перевірок допоможе власникам підприємств або інвесторам переконатися, що керівництво дотримується «внутрішніх корпоративних політик, стандартів, основних принципів і правових вимог українського законодавства» [28], а також що всі бізнес-операції проводяться прозоро, фінансові звіти компанії відповідають дійсності, і в компанії відсутні факти зловживання, хабарництва або корупції. Такі перевірки збільшать прибутковість та ринкову вартість компанії, збільшать

довіру інвесторів до її діяльності, а також покращать її бізнес-репутацію. Це особливо важливо для українських підприємств, які планують залучати капітал на міжнародних ринках.

Широко застосовуються в зарубіжній практиці «in-house» інструменти, що передбачають наявність у компанії фінансового контролера, підпорядкованого безпосередньо акціонеру або власнику. Така людина максимально не заангажована, а значить ефективніша ніж корпоративна служба безпеки, внутрішній фінансовий контролер і внутрішній аудитор [28].

Всі вищеперераховані інструменти запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві найкраще працюють при комплексному та регулярному застосуванні. Можна зробити висновок, що досі багато підприємств не готові до зіткнення із шахрайством, як з боку працівників підприємства, так і з боку третіх сторін (зокрема контрагентів). Виявлення та попередження економічних злочинів чи зокрема фінансового шахрайства – це безсумнівно важливі завдання, проте вітчизняними підприємствами не приділяється достатня увагу впровадженню інструментів щодо запобігання вчиненню шахрайських дій. Підприємствам вкрай важливо відійти від переконання, що технології є єдиним рішенням або що, до певних меж, шахрайство можна вважати просто частиною операційних витрат. Важливо, щоб цією «частиною операційних витрат» стали витрати, спрямовані на впровадження підприємством інструментів запобігання шахрайству на регулярній основі.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі розглянуто теоретико-концептуальні аспекти фінансового шахрайства, виокремлено критерії ідентифікації та розрізнення шахрайства від помилки та описано суть кожного критерію, удосконалено методику ідентифікації фінансового шахрайства на підприємствах. Зважаючи на те, що прояви шахрайських дій є досить різноманітними й постійно модифікуються, у роботі запропоновано удосконалену класифікацію видів фінансового шахрайства за допомогою якої можна їх систематизувати на

підприємстві залежно від об'єкта та суб'єкта шахрайських дій, характеру розрахунків, способу вчинення шахрайських дій та інструментів здійснення шахрайств. Залежно від груп суб'єктів, залучених до вчинення шахрайських дій, виділено основні типи шахрайських дій. У роботі обгрунтовано чинники, що впливають на збільшення ризику виникнення шахрайства на підприємстві та удосконалено візуалізацію елементів шахрайства. Наведено статистику щодо стану і тенденцій різних аспектів, пов'язаних з фінансовими шахрайствами в Україні та світі.

Також запропоновано перелік питань, дослідивши які аудитор зможе встановити рівень ризику виникнення шахрайства в розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, підрозділів підприємства, контрагентів тощо. За цими питаннями нами було проведене реальне тестування для ідентифікації ризику шахрайства на підприємствах великої групи, які надають логістичні та інші послуги на вітчизняному та міжнародному ринку (Додаток Ч). За результатами тестування виявлено низький ризик виникнення шахрайства на підприємствах групи. Це пояснюється наявністю у них дуже потужної системи внутрішнього аудиту. Також нами удосконалено методику кількісного оцінювання загального ризику наявності фінансового шахрайства на підприємстві. У новій редакції МСА 315П вже є вимога щодо кількісного оцінювання аудиторського ризику і розроблена нами методика дасть аудиторам змогу якісно виконати цю вимогу. Також нами було визначено групи чинників макро та глобального середовища, параметри інституційних особливостей підприємства, що можуть впливати на збільшення ризику виникнення шахрайства на підприємстві.

У роботі проаналізовано взаємозв'язок між кількістю прийнятих аудиторських доказів та рівнем ризику шахрайства на конкретному рівні управління підприємством. У роботі систематизовано додаткові та модифіковані аудиторські процедури, які необхідно застосовувати якщо на підприємстві виявлено значний рівень ризику виникнення шахрайства загалом чи з боку конкретних суб'єктів або їх груп. Причому такі процедури систематизовані в

розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, інших працівників підприємства, третіх сторін тощо. Крім того, досліджено залежність кількості додаткових та модифікованих аудиторських процедур, необхідних для виявлення шахрайських дій, від рівня ризику їх виникнення та сили потенційного впливу негативних наслідків цих дій на діяльність підприємства.

Також в науковій роботі виокремлено чинники, які впливають на надійність аудиторських доказів та удосконалено методику їх оцінювання, а також зазначено, що варто враховувати, здійснюючи збір достатньої кількості прийнятних аудиторських доказів. У дослідженні проаналізовано види негативних наслідків від шахрайських дій для діяльності підприємства. Також обгрунтовано дії, які аудитор повинен застосовувати під час виявлення шахрайства, включаючи збір доказів, оцінку ризику та взаємодію з клієнтом.

У науковій роботі також досліджено зарубіжний досвід використання інструментів запобігання фінансовому шахрайству та можливості їх використання в Україні з метою запозичення найкращих практик для розроблення комплексних програм запобігання шахрайству на українських підприємствах. Зокрема, розглянуто найпоширеніші інструменти запобігання та виявлення шахрайства на підприємстві, і розроблено критерії їх оцінювання. Крім того, у роботі наведено причини відмови підприємствами у повідомленні правоохоронним органам про економічні злочини (в т.ч. шахрайство).

Отже, результати цієї наукової роботи мають важливе значення не тільки для вітчизняної, а й для міжнародної наукової спільноти, а також для українських та зарубіжних підприємств, оскільки наші напрацювання можуть допомогти у виявленні та запобіганні фінансового шахрайства на підприємствах і сприяти підвищенню ефективності аудиторських перевірок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хамига Ю. Я. Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 2020. 308 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, стаття 190. Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. "Про кримінальний кодекс України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.10.2022).
3. Міжнародний стандарт аудиту 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності». URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.10.2022).
4. Кудирко О.М. Внутрішній аудит в Україні: сутність проблеми розвитку та шляхи їх усунення. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 5, Т. 1. С. 186-189. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/186-189.pdf (дата звернення: 15.02.2023)
5. Міжнародний стандарт аудиту 320 «Суттєвість в плануванні та проведенні аудиту» URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 13.12.2022).
6. Association of Certified Fraud Examiners. Report to the Nations: 2020 Global Study on Occupational Fraud and Abuse. 2020. URL: <https://acfe-public.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf> (дата звернення: 10.09.2022).
7. Association of Certified Fraud Examiners. «Report to the Nations». 2018. 80 с. URL: <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf> (дата звернення: 13.09.2022).

8. Association of Certified Fraud Examiners. «Report to the Nations». 2016. 92 с. URL: <https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/2016-report-to-the-nations.ashx> (дата звернення: 10.09.2022).
9. Association of Certified Fraud Examiners. Report to the Nations: 2022 Global Study on Occupational Fraud and Abuse. 2022. URL: <https://legacy.acfe.com/report-to-the-nations/2022/> (дата звернення: 03.10.2022).
10. PwC. Global Economic Crime and Fraud Survey 2018. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf> (дата звернення: 11.10.2022).
11. PwC. Global Economic Crime and Fraud Survey 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf> (дата звернення: 11.10.2022).
12. Шевцов, В. М. Корпоративне шахрайство в українських компаніях. *Довідник економіста*. 2019. Вип. 6. С. 64-68. URL: <https://sk.ua/wp-content/uploads/2019/06/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%86%D0%BE%D0%B2.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).
13. Міжнародний стандарт аудиту 315 «Ідентифікація та оцінювання ризику суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 13.12.2022).
14. Каменська Т. Шахрайства при аудиторській перевірці. Т. Каменська. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 6. С. 2–7.
15. Климко Т. Ю., Мельник О. О. Корпоративне шахрайство: реалії сучасності. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2015. Вип. 2. С. 185-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2015_2_33 (дата звернення: 22.01.2023).
16. Міжнародний стандарт аудиту 500 «Аудиторські докази». URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.10.2022).

17. Аренс Е. А., Лоббек Дж. К. Аудит. Ред. Я .В. Соколов. М.: Фінанси и статистика, 1995. С. 558).
18. Поняття та види аудиторських доказів URL: http://proaudit.com.ua/mijnarodni_standarti_auditu/ponyattya-i-vidi-auditorskixdokaziv.phtml (дата звернення: 12.12.2022).
19. Audit procedures for obtaining audit evidence. URL: <http://www.oagbvg.gc.ca/internet/methodology/performance-audit/manual/1052.shtm> (дата звернення: 11.10.2022).
20. Міжнародний стандарт аудиту 705 «Модифікації думки у звіті незалежного аудитора». URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.02.2023).
21. PwC. Global Economic Crime and Fraud Survey 2022. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/gecsm-2022/PwC-Global-Economic-Crime-and-Fraud-Survey-2022.pdf> (data zvernennia: 11.10.2022).
22. Жидовська Н.М. Management, finance, economics: modern problems and ways of their solutions: collective monograph / за ред. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 615 с.
23. Adjusting the Lens on Economic Crime. Global Economic Crime Survey. 2016. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/GlobalEconomicCrimeSurvey2016.pdf> (дата звернення: 21.01.2023).
24. Рябчук О. Г., Твердун С. О. Форензик як інструмент протидії економічним злочинам та фінансовому шахрайству на підприємстві. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: УжНУ, 2021. Вип. 40. С. 77–82.
25. Добрик Л.О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід’ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. (Дніпро, 14 квітня 2016 р.). Дніпро, 2016. №. 4.

26. Шкаровський Д. Whistleblowing system – важливий інструмент викриття шахрайства та інших порушень. *Юридична газета*: 2020. № 11 (717). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/whistleblowing-system--vazhliiviy-instrument-vikrittya-shahraystva-ta-inshih-porushen.html> (дата звернення: 02.02.2023).
27. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність: монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 464 с.
28. Ковбель А. Шахрайство всередині компанії. Як захиститися? *Бізнес*. 2019. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shahraystvo-vseredini-kompaniji-yak-zahistitisya-50009055.html> (дата звернення: 18.01.2023).
29. Спритність рук: топ-схеми шахрайства в банках. *Financial club*. 2018. URL: <https://finclub.net/ua/blogs-all/sprytnist-ruk-topskhemy-shakhraistva-v-bankakh.html> (дата звернення: 18.01.2023).
30. Права та гарантії захисту викривачів відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». *НАЗК*: 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/prava-ta-garantiyi-zahystu-vykryvachiv-vidpovidno-do-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi/> (дата звернення: 02.02.2023).
31. Хеленюк М. Форензик: європейський досвід vs. українські реалії. *Юридична газета*: 2021. № 8 (738). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/forenzik-evropeyskiy-dosvid-vs-ukrayinski-realiyi.html> (дата звернення: 02.02.2023).
32. Ніпіаліді О.Ю. Перспективи створення служби фінансових розслідувань: українські реалії та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 3 (11). С. 165–170.
33. Що таке комплаєнс і як він впливає на роботу зернового ринку. *Служба новин*. 2021. URL: <https://elevatorist.com/blog/read/751-chto-takoe-komplaens-i-kak-on-vliyaet-na-rabotu-zernovogo-ryinka> (дата звернення: 15.02.2023).

34. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Шахрайство на підприємствах: види, критерії ідентифікації та причини виникнення. *Журнал «Економіка і суспільство»*. 2023. №47.
35. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Виявлення шахрайства на підприємстві: алгоритм дій та ознаки, які вказують на значний ризик наявності шахрайських дій. *Журнал «Економіка і суспільство»*. 2023. №48.
36. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Оцінювання рівня ризику виникнення шахрайства на підприємстві. *Журнал «Економіка і суспільство»*. 2023. №49.
37. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Способи запобігання та виявлення фінансово-економічного шахрайства на підприємстві. *Журнал «Молодий вчений»*. 2023. №3.
38. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Дії аудитора під час виявлення шахрайства на підприємстві. *Progressive research in the modern world: матеріали наук.-практ. конф. (Бостон, 29-31 березня 2023 р.)*. Бостон, 2023.
39. Стецюк О. Я., Чубай В. М. Критерії оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству на підприємстві. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в XXI столітті: матеріали наук.-практ. конф. (Біла Церква, 30 березня 2023 р.)*. Біла Церква, 2023.
40. Міжнародний стандарт аудиту 230 «Аудиторська документація». URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.10.2022).
41. Міжнародний стандарт аудиту 700 «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності». URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.10.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

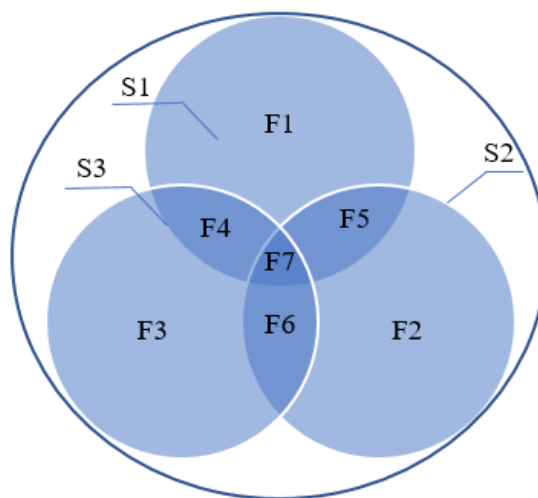

Рис. А.1. Типи шахрайських дій, вчинених різними групами суб'єктів
Джерело: сформовано автором

Умовні позначення на рис. А.1.: F1 – шахрайські дії, що вчинені управлінським персоналом та тими, кого наділено найвищими повноваженнями (S1); F2 – шахрайські дії, що вчинені іншими працівниками підприємства (S2); F3 – шахрайські дії, що вчинені третіми сторонами, зокрема контрагентами (S3); F4 – шахрайські дії, що вчинені внаслідок змови суб'єктів з груп S1 та S3; F5 – шахрайські дії, що вчинені внаслідок змови суб'єктів з груп S1 та S2; F6 – шахрайські дії, що вчинені внаслідок змови суб'єктів з груп S2 та S3; F7 – шахрайські дії, здійснені внаслідок змови суб'єктів з груп S1, S2 та S3. Зовнішнє коло схематично відображає вплив інституційних особливостей підприємства, контрагентів та макросередовища на зміну ризику виникнення шахрайства.

Серед осіб, що належать до управлінського персоналу чи тих, які наділені найвищими повноваженнями (S₁) варто виокремити: власників (учасників чи акціонерів) підприємства, керівників вищої (директор тощо), середньої (керівники структурних підрозділів) та нижчої ланки управління. Серед працівників, які не відносяться до управлінського персоналу (S₂), але часто беруть участь у шахрайських діях є: працівники відділу постачання, збуту, складських і виробничих підрозділів, бухгалтерії тощо. У числі третіх сторін (S₃),

залучених до шахрайських схем часто є: постачальники і підрядники, покупці та замовники, посередники тощо.

Таблиця А.1

Важливі аспекти щодо категорії «фінансове шахрайство»

№ з/п	Важливі аспекти
1.	Відповідно до МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності», «чинник, який відрізняє шахрайство від помилки, полягає в навмисності або ненавмисності основної дії, яка призводить до викривлення фінансової звітності» [3]. Основними причинами викривлень у фінансовій звітності є свідомі й несвідомі дії зокрема персоналу підприємства. Таким чином, з точки зору права, відмінності між помилкою та шахрайством полягають у наявності умислу.
2.	Т. Каменська вважає що викривлення, які виникають у результаті шахрайства під час складання фінансової звітності стають можливим завдяки нехтуванню управлінським контролем, і можуть бути у таких формах: маскування чи неповне розкриття фактів, що можуть вплинути на показники фінансової звітності; внесення фіктивних даних в журнал реєстрації господарських операцій для маніпуляції показниками фінансової звітності; викривлення фінансово-господарських операцій, пов'язаних між собою, з метою неправдивого висвітлення фінансового стану або діяльності суб'єкта господарювання; підміна записів або термінів, що стосуються нетипових операцій або операцій, які відбуваються в кінці звітного періоду.
3.	Незаконне привласнення або використання активів проявляється зокрема у нецільовому їх використанні або здійсненні платежів за неіснуючі товари чи послуги, що у свою чергу відображається недостовірними обліковими записами і документами [1].
4.	Відповідно до МСА 200 «Мета і загальні принципи аудиту фінансової звітності», аудитор повинен планувати і здійснювати аудит виходячи із позиції професійного скептицизму. Якщо у аудитора є підстави вважати, що вказані факти шахрайства або помилки можуть здійснювати істотний вплив на фінансову звітність, він повинен провести відповідні модифіковані або додаткові процедури. Обсяг таких процедур залежатиме від: виду шахрайства або помилки; рівня ризику виникнення шахрайства або помилки; масштабу і сили впливу шахрайства або помилок (у разі їх виникнення) на діяльність підприємства [4].
5.	Якщо аудитор виявив або підозрює шахрайство, йому необхідно розглянути можливість надання звіту про випадок або підозру шахрайства сторонам поза суб'єктом господарювання. Незважаючи на те, що професійний обов'язок аудитора зберігати конфіденційність інформації клієнта може обмежити можливість надання такого звіту, в деяких випадках його юридична відповідальність може переважати над обов'язком зберігати конфіденційність.

Джерело: сформовано автором на підставі джерел [1, 3, 4]

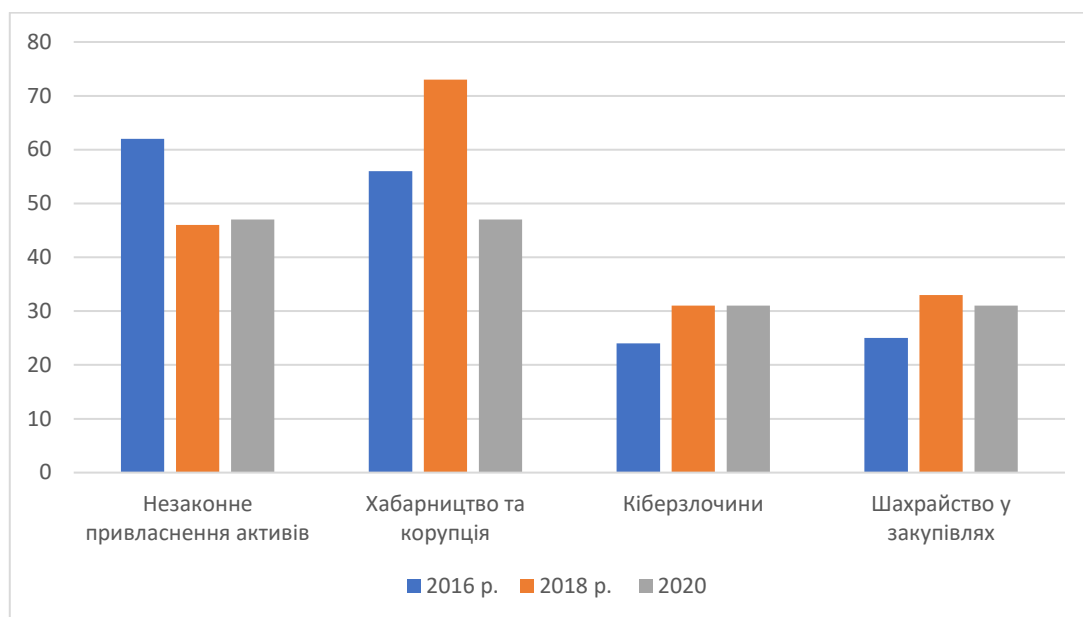

Рис. Б.1. Статистика зміни співвідношення основних різновидів шахрайства на підприємствах України у 2016-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [10 та 11]

Рис. В.1. Види корпоративного шахрайства

Джерело: сформовано автором на основі джерела [12]

Рекомендована класифікація видів фінансового шахрайства, які пов'язані з підприємствами

Ознаки класифікації	Види шахрайства
1. Залежно від суб'єкта шахрайських дій:	1. Шахрайство з боку вищого керівництва підприємства і тих, кого наділено найвищими повноваженнями; 2. Шахрайство з боку менеджерів середньої ланки управління підприємства; 3. Шахрайство з боку менеджерів нижчої ланки управління підприємства; 4. Шахрайство з боку працівників не управлінського персоналу підприємства; 5. Шахрайство з боку інвесторів; 6. Шахрайство з боку постачальників та підрядників; 7. Шахрайство з боку замовників або покупців; 8. Шахрайство з боку фінансових установ; 9. Шахрайство з боку органів влади і місцевого самоврядування; 10. Шахрайство з боку окремих засновників (учасників, акціонерів); 11. Шахрайство з боку інших суб'єктів; 12. Шахрайство в змові декількох вищезазначених суб'єктів шахрайських дій.
2. Залежно від об'єкта шахрайських дій:	1. Шахрайство з ресурсами підприємств приватного сектора (вітчизняних та іноземних підприємств приватного сектора та інших суб'єктів підприємницької діяльності); 2. Шахрайство з ресурсами фізичних осіб; 3. Шахрайство з ресурсами держави (по відношенню до доходів і видатків державного бюджету, ресурсів державних цільових фондів та державних підприємств); 4. Шахрайство з ресурсами місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, комунальних служб та підприємств; 5. Шахрайство з ресурсами інших суб'єктів; 6. Шахрайство з ресурсами декількох вищезазначених суб'єктів.
3. Залежно від характеру розрахунків з якими пов'язане шахрайство:	1. Шахрайство, пов'язане з розрахунками у готівковій формі; 2. Шахрайство, пов'язане з розрахунками з використанням поточних рахунків у банку; 3. Шахрайство, пов'язане із товарообмінними розрахунками; 4. Шахрайство, пов'язане із розрахунками з використанням векселів, розрахункових чеків тощо; 5. Шахрайство, пов'язане з іншими видами розрахунків; 6. Шахрайство, пов'язане із декількома різними формами розрахунків.
4. За способами вчинення шахрайських дій:	1. Шахрайство здійснене з допомогою обману, навмисного надання неправдивої інформації; 2. Шахрайство здійснене з допомогою зловживання довірою та завдяки необізнаності відповідних осіб; 3. Шахрайство здійснене з допомогою зловживання службовим становищем, застосування суттєвого впливу чи примусу, використовуючи матеріальну чи психологічну залежність або потребу відповідних осіб; 4. Шахрайство здійснене з допомогою невербального впливу (введення в оману зокрема фешенебельним декором офісів, величиною складів, імітацією заможності керівництва чи масштабності бізнесу тощо) [1]; 5. Шахрайство здійснене з допомогою інших способів; 6. Шахрайство здійснене з допомогою декількох способів вчинення шахрайських дій.

5. За інструментами здійснення шахрайства:	1. Ухилення від сплати податків; 2. Нецільове використання бюджетних коштів; 3. Незаконне привласнення активів; 4. Корупція (хабарництво); 5. Цінові маніпуляції, зокрема під час тендерних закупівель; 6. Фальсифікація фінансової звітності та іншої документації; 7. Порухення прав інтелектуальної власності; 8. Незаконне отримання і використання інсайдерської інформації; 9. Недобросовісна конкуренція; 10. Махінації з чеками та рахунками (зокрема підроблені грошові перекази або чеки); 11. Шахрайство із зарплатнею (зокрема заробітні плати у «конвертах»); 12. Інші різновиди шахрайств, виходячи з інструментів їх здійснення; 13. Поєднання двох чи більше інструментів здійснення шахрайства.
--	--

Джерело: сформовано автором

Код шахрайства в межах класифікаційної ознаки	1.a	2.b	3.c	4.d	5.e
	Примітки	Примітки	Примітки	Примітки	Примітки

Рис. Д.1. Код різновидів фінансового шахрайства

Джерело: сформовано автором

Де а, b, с, d, е – порядковий номер різновиду шахрайства в межах відповідної класифікаційної ознаки (Додаток Г).

Чинники та причини виникнення ризиків фінансового шахрайства

Чинники виникнення Види викривлень	Мотиви або тиск щодо здійснення шахрайства	Можливості для скоєння шахрайства
Викривлення, що винкають під час складання фінансової звітності	<p>1. Несприятливі загальноекономічні, галузеві чи виробничі умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий рівень конкуренції; - значний спад споживчого попиту та збільшення загрози банкрутства; - операційні збитки, що можуть привести до банкрутства; - нові облікові, законодавчі або регуляторні вимоги. <p>2. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання вимог або очікувань власників або третіх сторін щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зростання рівня прибутковості підприємства або зміни відповідних тенденцій; - необхідності отримання додаткового фінансування за рахунок позикових коштів або власного капіталу; - необхідності вчасного погашення заборгованості тощо. <p>3. Зменшення фінансових результатів діяльності підприємства створюють загрозу для особистого фінансового добробуту управлінського персоналу тому що:</p> <ul style="list-style-type: none"> - управлінський персонал має значні фінансові інтереси на підприємстві; - значна частина винагороди управлінського персоналу залежить від фінансових, операційних та інших результатів діяльності підприємства. <p>4. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання фінансових планових показників, встановлених вищим керівництвом чи власниками підприємства.</p>	<p>1. Характер галузі або виду діяльності, бізнес-моделі підприємства:</p> <ul style="list-style-type: none"> - операції на суттєві суми з пов'язаними сторонами; - використання в діяльності занадто великої кількості ділових посередників; - наявність банківських рахунків в офшорних зонах або проведення операцій з дочірніми підприємствами, що знаходяться в офшорних зонах; - операції на суттєві суми, що ведуться з юрисдикціями з слабким корпоративним законодавством; - підприємство входить до структур з недосконалою конкуренцією (монополія, монополістична конкуренція або олігополія); - значні суми по нетипових або надміру складних операціях. <p>2. Неефективність контролю з боку управлінського персоналу внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - домінування в управлінському персоналі однієї особи або невеликої групи осіб; - неефективного нагляду тих, кого наділено найвищими повноваженнями за системою внутрішнього контролю на підприємстві. <p>3. Складність організаційної структури:</p> <ul style="list-style-type: none"> - складність встановлення кінцевих бенефіціарів підприємства; - висока плинність кадрів на підприємстві; - занадто складна або нелогічна організаційна структура, що часто змінюється. <p>4. Неефективність системи внутрішнього контролю внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - невідповідного моніторингу заходів контролю; - недостатньої кваліфікації відповідних працівників відділу

		внутрішнього аудиту або інших працівників на яких покладено функцію контролю на підприємстві; - неефективних облікових інформаційних систем.
Викривлення в результаті незаконного привласнення та використання активів	<p>1. Особисті великі фінансові зобов'язання управлінського персоналу або працівників, які мають доступ до грошових коштів або інших ліквідних активів, що може підштовхнути до незаконного привласнення (розкрадання) таких активів.</p> <p>2. Погані стосунки між керівником підприємства та працівниками, які мають доступ до грошових коштів або інших ліквідних активів, досяжних для розкрадання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - непідтвержені очікування працівників щодо винагороди за працю; - конфліктне звільнення працівників; - зміни у програмах мотивування або винагород працівників, що не відповідають їх очікуванням. 	<p>1. Можливості незаконного привласнення активів збільшуються у випадку наявності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - суттєво великих сум грошових коштів у касі, що вчасно не зараховуються на банківські рахунки підприємства; - статей запасів, що мають невеликий розмір відносно інших запасів, але високу вартість або великий попит на них; - вільно конвертованих цінних паперів; - низьковартісних основних засобів, що є високоліквідними. <p>2. Можливості незаконного привласнення активів збільшуються у випадку ненадійності системи бухгалтерського обліку та недостатнього внутрішнього контролю за обліком активів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатньо якісно організований та регламентований облік активів; - недоліки системи санкціонування операцій з ТМЦ, спрямованої на забезпечення перевірки законності здійснення відповідних господарських операцій; - відсутність відповідного та своєчасного документування операцій, або документування операцій неналежним чином; - відсутність обов'язкових відпусток для працівників, які виконують основні функції внутрішнього контролю; - неналежний розподіл обов'язків щодо операцій з матеріальними активами підприємства; - недостатні незалежні перевірки, що стосуються обліку активів на підприємстві.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [14]

Таблиця Е.2

Внутрішні чинники та передумови, що впливають на збільшення ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємстві

№ з/п	Чинники
1.	Рівень ефективності системи внутрішнього контролю на підприємстві.
2.	Рівень уваги до деталей операційної діяльності з боку вищого керівництва.
3.	Рівень трудової дисципліни.
4.	Рівень контролю якості процесів, ресурсів, продукції, робіт, послуг, результатів на підприємстві.
5.	Рівень оптимальності розподілу функцій управління і повноважень.
6.	Організаційно-правова форма підприємства та його розмір, оптимальність його організаційної структури.
7.	Рівень плинності кадрів та рівень їх кваліфікації.
8.	Наявність у підприємства значних незвичайних операцій, адже операції, що є притаманними для діяльності підприємства та підлягають систематичній обробці, «менш імовірно приведуть до виникнення суттєвих ризиків» [13]. До таких операцій варто віднести наявність незвичайних угод, платежів за певні послуги чи роботи в сумі, що не відповідає кількості та якості таких послуг (робіт), а також суб'єктам, які не мають технічної чи іншої можливості надання таких робіт чи послуг.
9.	Час здійснення (проведення) непридатних для діяльності підприємства операцій: чим ближче до кінця звітного періоду, тим більшим є ризик наявності шахрайських дій у таких операціях.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [13]

Таблиця Е.3

Зовнішні чинники та передумови, що впливають на збільшення ризику виникнення фінансового шахрайства на підприємстві

№ з/п	Чинники
1.	Економічний стан у країні загалом та ситуацію в галузі у якій веде діяльність підприємство.
2.	Недосконалість діючої нормативно-правової бази, що регулює діяльність підприємства в певній сфері.
3.	Періодичність і рівень якості незалежних аудиторських перевірок та перевірок з боку контролюючих органів тощо.
4.	Форс-мажорні обставини: стихійні лиха, пандемії, війни тощо

Джерело: сформовано автором на основі джерела [13]

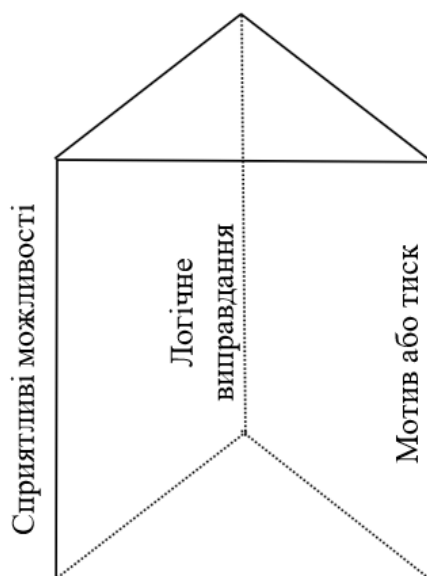

Рис. Є.1. Удосконалена візуалізація елементів шахрайства
Джерело: сформовано автором на основі джерела [15]

Питання для ідентифікації ризику наявності шахрайства на підприємстві в розрізі рівнів його управлінського персоналу і власників (R₁)

Ті, кого наділено найвищими повноваженнями та управлінський персонал різного рівня на підприємстві	Питання
Власники підприємства	Чи є негативна інформація щодо чесності власників (кримінальні справи тощо)?
	Чи належить одному або декільком власникам (з багатьох) велика частка статутного капіталу (контрольний пакет акцій тощо)?
	Чи займають власники підприємства ключові посади вищого керівництва підприємства (директора, головного бухгалтера тощо)?
	Чи є відносини між власниками підприємства напруженими або конфліктними?
	Чи є родинні зв'язки між окремими власниками підприємства, або родинні зв'язки з представниками вищого керівництва підприємства чи керівництва ключових контрагентів?
Вищий управлінський персонал	Річні фінансові результати діяльності підприємства прямо впливають (згідно KPI) на оплату праці й бонуси вищого управлінського персоналу?
	Чи з боку власників підприємства здійснюється надмірний тиск на вищий управлінський персонал щодо виконання планових контрольних показників діяльності підприємства?
	Чи підпорядковується відділ внутрішнього аудиту вищому управлінському персоналу?
	Чи є напруженими взаємовідносини між вищим управлінським персоналом та теперішніми або попередніми незалежними аудиторами (керівництвом відповідних аудиторських фірм)?
	Чи впроваджувались суттєві сумнівні зміни в облікових оцінках на підприємстві?
Управлінський персонал середньої ланки	Квартальні та річні фінансові результати діяльності підприємства впливають (згідно KPI) на оплату праці та бонуси управлінського персоналу середньої ланки?
	Чи з боку вищого керівництва здійснюється надмірний тиск на середню ланку управлінського персоналу щодо виконання планових контрольних показників діяльності підприємства?
	Чи є неефективним або відсутнім внутрішній контроль з боку середньої ланки управлінського персоналу?
	Чи відбувалися протягом звітного року неочікувані зміни у складі середньої ланки управлінського персоналу, включаючи раптові звільнення основних керівників даної ланки?
	Чи мають місце родині чи інші тісні зв'язки між управлінським персоналом середньої ланки, вищим керівництвом і управлінським персоналом нижчої ланки?

Управлінський персонал нижчої ланки	Чи відмовляється управлінський персонал надавати доступ до певної інформації за запитом аудитора або ж блокує здійснення певних аудиторських процедур?
	Чи є затримки з боку управлінського персоналу при наданні інформації за запитом аудитора?
	Чи мають працівники управлінського персоналу нижчої ланки доступ до інформаційних систем і облікових записів, що несумісний з доступом, необхідним для виконання їх обов'язків?
	Чи відбувалися протягом звітного року неочікувані зміни у складі нижчої ланки управлінського персоналу, включаючи раптові звільнення з різних причин?
	Чи є неефективним внутрішній контроль (або відсутнім) з боку управлінського персоналу нижчої ланки за різними аспектами операційної щоденної діяльності підприємства?

Джерело: сформовано автором

Таблиця Ж.2

Питання для ідентифікації ризиків шахрайства на підприємстві в розрізі працівників різних його підрозділів (R₂)

Підрозділи підприємства	Питання
Працівники відділу збуту	Чи є родинні зв'язки між працівниками відділу збуту підприємства та відповідними представниками його основних покупців і замовників продукції, робіт і послуг?
	Чи є непоодинокі випадки неналежного надання доступів до різних опцій інформаційних систем підприємства і затвердження операцій неуповноваженими на це особами?
	Чи є непоодинокі випадки несвоечасного або неприйнятного документування операцій зі збуту продукції, товарів, надання послуг?
	Чи є випадки суттєвої невідповідності зазначеної в договорах вартості товарів, робіт чи послуг їх ринковій ціні?
Працівники фінансового відділу	Чи мають місце родинні зв'язки між управлінським персоналом та працівниками фінансового відділу?
	Чи має місце висока плинність кадрів фінансового відділу?
	Чи є високо ризикові фінансові операції, в тому числі пов'язані з фінансовими інвестиціями?
	Чи є значні особисті фінансові зобов'язання у працівників фінансового відділу (наприклад непогашені кредити на великі суми, час повернення яких незабаром настає або ж розмір яких не релевантний до зарплат відповідних працівників)?
	Чи є операції, що не мають очевидної економічної вигоди на момент здійснення?
	Чи є фінансові операції складними по суті або незвично великими за сумами?
Працівники бухгалтерії	Чи є родинні зв'язки між управлінським персоналом та працівниками бухгалтерії?
	Чи є висока плинність кадрів працівників бухгалтерії?
	Чи наявні значні штрафи за порушення щодо ведення обліку, подання звітності і сплати податків?

	Чи є непоодинокі випадки несвоєчасного відображення в обліку господарських операцій?
	Чи є невідповідність між посадами бухгалтерів та їх професійно-кваліфікаційним рівнем, стажем?
	Чи є значні особисті фінансові зобов'язання у працівників бухгалтерії?
	Чи є нетипові для підприємства господарські операції на кінець звітного періоду?
	Чи не дотримуються терміни і порядок проведення інвентаризації на підприємстві?
	Чи є невідповідність наказу про облікову політику специфіці діяльності підприємства та умовам його функціонування тощо?
	Чи є необґрунтованими чи документально непідтвердженими різного роду виплати працівникам підприємства?
Працівники виробничого відділу	Чи є неналежними заходи захисту запасів та основних засобів від розкрадання чи незаконного використання?
	Чи є значні обсяги втрат від браку у виробництві?
	Чи є застарілою документація щодо виробничого процесу і формування собівартості продукції?
	Чи є невідповідності між кількістю працівників, рівнем автоматизації виробництва, масштабами діяльності підприємства?
Працівники відділу кадрів	Чи є внутрішній контроль за роботою відділу кадрів недостатнім або неефективним?
	Чи є неналежним відбір кандидатів на ключові посади підприємства, в т. ч. з правом підпису важливих фінансових документів?
	Чи є відсутньою важлива кадрова документація, або ж є не докінця оформленою чи неправильно сформованою?
Працівники служби охорони	Чи є недостатньою кількість працівників служби охорони підприємства?
	Чи є в працівників служби охорони шкідливі звички, що можуть вплинути на виконання обов'язків?
	Чи є значні особисті фінансові борги у працівників служби охорони?
Працівники відділу інформаційного забезпечення	Чи мають працівники відділу інформаційного забезпечення права доступу, що перевищують права, необхідні для виконання ними своїх обов'язків?
	Чи є неналежними заходи контролю доступів до автоматизованих записів, інформаційних систем тощо?
	Чи використовується неліцензійне програмне забезпечення (ПЗ) чи ПЗ країни-агресора?
	Чи є проблеми у вчасному оновленні ПЗ, зміні, зберіганні і використанні електронних цифрових підписів тощо?
	Чи є безконтрольним процес внесення власними чи сторонніми програмістами змін в інформаційні системи підприємства, в т. ч. у бухгалтерські програми?
	Чи були протягом звітного року встановлені нові, достатнім чином не перевірені, інформаційні системи, пов'язані зокрема з обліком, звітністю, фінансами, антивірусні програми тощо?

Джерело: сформовано автором

**Питання для ідентифікації ризиків шахрайства на підприємстві в розрізі
його контрагентів (R₃)**

Контрагенти	Питання
Постачальники	Чи є серед постачальників ті, що мають реєстрацію, або здійснюють свою діяльність на території держав, що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних чи міжурядових організацій, що протидіють економічній злочинності?
	Чи є непоодинокі випадки коли ретельно не перевіряються постачальники підприємства з якими укладаються договори на значні суми чи багато договорів, особливо із передбаченими значними санкціями до підприємства за порушення умов договорів?
	Чи є серед договорів з постачальниками економічно необґрунтовані або заздалегідь збиткові угоди?
	Чи є відносно великим відсоткове співвідношення постачальників, які є ФОП, до усіх постачальників підприємства?
	Чи є договори з постачальниками (підрядниками) щодо купівлі виробничих запасів, товарів або отримання послуг чи робіт, які не пов'язані з діяльністю підприємства?
	Чи є договори на купівлю товарів або отримання послуг (робіт) високої вартості без чіткого обґрунтування їх економічної доцільності?
Покупці та замовники	Чи є серед замовників та покупців ті, що мають реєстрацію, або здійснюють свою діяльність на території держав, що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що протидіють економічній злочинності?
	Чи є серед договорів з покупцями і замовниками економічно необґрунтовані або ж заздалегідь збиткові угоди?
	Чи є угоди укладені між підприємством та замовниками щодо послуг і робіт, які не належать до сфери його діяльності або ж на умовах, які по суті не можливо вчасно чи в повній мірі виконати?
	Чи є угоди укладені з клієнтами щодо продажу товарів або надання послуг за цінами суттєво нижчими за ринкові?
	Чи протягом звітного періоду були операції за договорами, умови яких суттєво змінювалися до завершення терміну їх дії?
Посередники	Чи є серед посередників ті, для залучення яких не має чіткого бізнес-обґрунтування?
	Чи залучає підприємство аналітиків, консультантів, кредиторів та інших третіх сторін для досягнення агресивних або нереалістичних прогнозів?
Інвестори	Чи чинять інвестори суттєвий тиск на управлінський персонал щодо покращення показників інвестиційної привабливості підприємства?
	Чи має місце надходження інвестицій від сумнівних іноземних інвесторів чи інвесторів, внесених в санкційні списки США, ЄС тощо?
Банківські установи	Чи відкриті рахунки підприємства у фінансово-ненадійних комерційних банках чи банках, вищий управлінський персонал яких підозрюється в шахрайських діях?
	Чи має родинні зв'язки управлінський персонал банку, в якому є відкриті рахунки підприємства, з управлінським персоналом підприємства?
	Чи є випадки отримання кредитів банку на умовах значно гірших за ринкові (зокрема під дуже великі відсотки з великою заставою)?

Джерело: сформовано автором

**Ознаки, що вказують на загрозу появи шахрайських дій на підприємстві,
виходячи з його інституційних особливостей та стану діяльності (R₄)**

Параметри	Ознаки
Організаційно-правова структура і форма власності підприємства	Організаційна структура і структура власності підприємства є нелогічною або надмірно складною (в т.ч. в аспекті важкості встановлення кінцевих бенефіціарів і типів впливу бенефіціарів на підприємство).
	Протягом звітного періоду були неодноразові зміни організаційно-правової форми підприємства, його поділ чи об'єднання, інші реструктуризації.
	Протягом звітного періоду спостерігалися підозрілі зміни у складі власників чи формі власності підприємства.
Місце реєстрації та відокремлені підрозділи	Місцем реєстрації підприємства є «офшорні зони» або ж юрисдикції із слабким корпоративним законодавством.
	Підприємство має віддалені філії чи підрозділи, що знаходяться в «офшорних зонах» або ж юрисдикціях із слабким корпоративним законодавством.
Стан діяльності підприємства	Протягом звітного періоду спостерігалися негативні зміни в галузі, в якій функціонує підприємство.
	Умови певних видів діяльності підприємства є вразливими до виникнення шахрайства.
	Бізнес-модель діяльності підприємства є вразливою до виникнення шахрайства.
	Протягом звітного періоду підприємство виходило на ринки збуту, яким притаманні високі ризики.
	Протягом звітного періоду спостерігалися кардинальні негативні зміни в логістичному ланцюзі підприємства (зокрема в частині постачання сировини, матеріалів тощо)?
	Існує ймовірність втрати цілих сегментів бізнесу або є загроза для забезпечення безперервності діяльності підприємства загалом через конфлікт між засновниками (акціонерами).
	Протягом звітного періоду суттєво змінювалася облікова політика підприємства.
	Підприємство втратило доступ до отримання кредитів на вигідних умовах.
	Підприємство використовує складні фінансові механізми та угоди для залучення позикового капіталу тощо.
	Підприємство здійснює оптимізацію оподаткування.
	Підприємство входить до складних альянсів або ж інших складних об'єднань.
	На підприємстві відсутня або низькоефективна система внутрішнього аудиту.
	Проти підприємства є судові позови від контрагентів на значні суми.
	Керівництво підприємства притягувалося до адміністративної, кримінальної чи іншої відповідальності, а на підприємство накладено штрафи чи інші санкції.
	Підприємство отримало певні обмеження щодо провадження діяльності.

Джерело: сформовано автором

**Ознаки, що підвищують загрозу шахрайських дій на підприємстві,
виходячи з умов макро і глобального середовищ (R₅)**

Групи чинників	Ознаки
Економічні	Спостерігалася сильна економічна криза в країні чи загалом у міжнародному масштабі
	Спостерігається гіперінфляція в країн
	Масові банкрутства банків призвели до суттєвого підвищення відсотків по кредитах і спричинили дефіцит позикових фінансових ресурсів
Законодавчо-регуляторні	Відбулось суттєве посилення податкового навантаження на підприємство, що запустило масові оптимізаційні схеми оподаткування
	Певні іноземні країни застосовують жорсткі протекціоністські заходи щодо українських підприємств, конкретної галузі чи виду діяльності
	Спостерігається високий рівень корупції в органах влади і контролюючих органах
Науково-технічні	З'явилися інноваційні технології в зарубіжних країнах, які роблять вітчизняну продукцію неконкурентоспроможною
	Певні матеріали і технології завдяки новим науковим дослідженням визнані шкідливими для людини чи довкілля
Природні	Внаслідок пандемії чи природних катаклізмів поставлено під загрозу продовження діяльності підприємства
	Катастрофічне забруднення природного середовища вимагає відмовитись від старих технологій чи шкідливих матеріалів
Соціально-демографічні	Міграція працездатного населення з країни суттєво негативно вплинула на забезпеченість підприємства працівниками
	Зміна структури чи вподобань населення призвела до зменшення попиту на продукцію, роботи, послуги підприємства

Джерело: сформовано автором

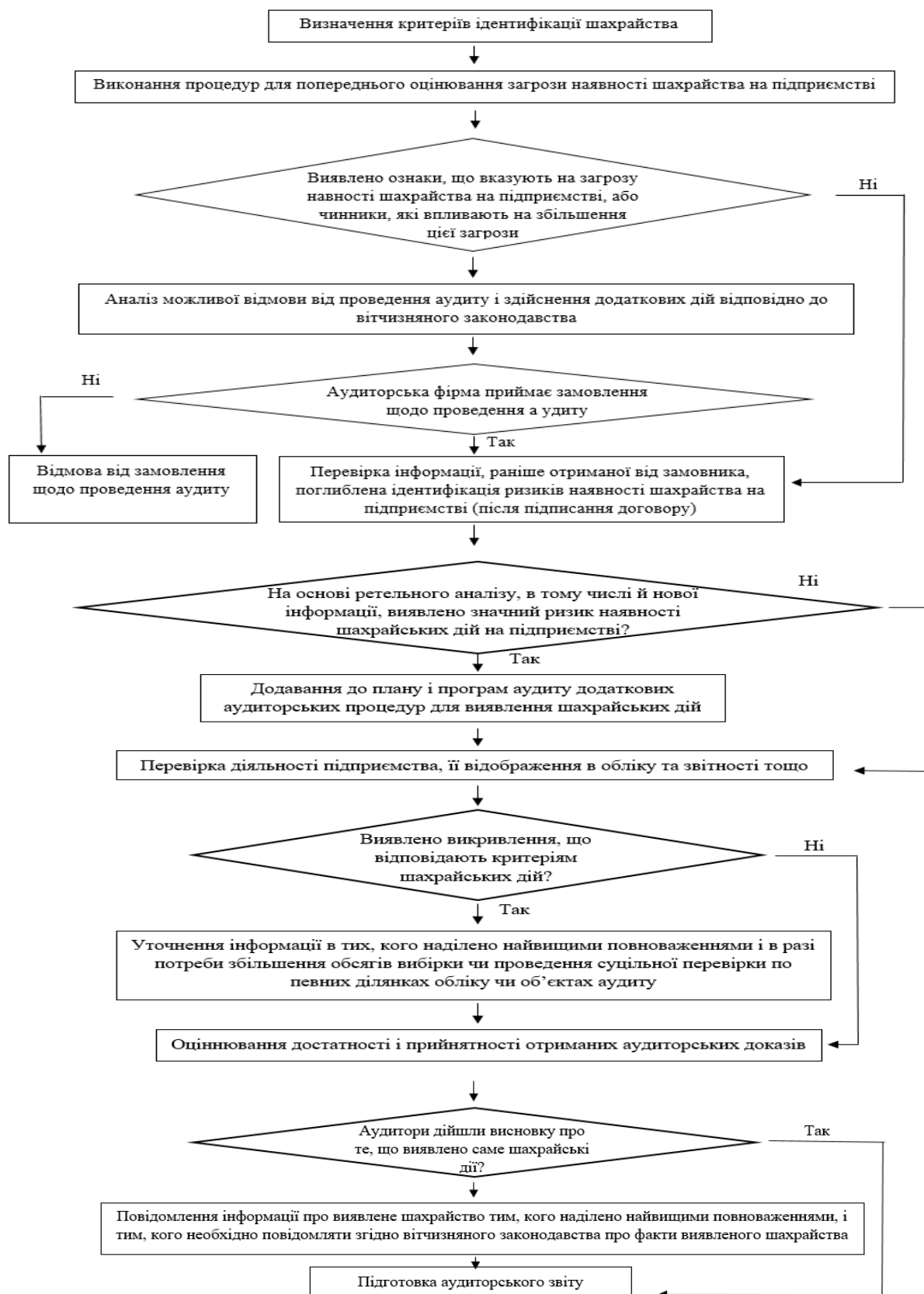

Рис. 3.1. Алгоритм оцінювання ризику та виявлення шахрайства на підприємстві

Джерело: сформовано автором

**Рекомендована таблиця загального оцінки ризику виникнення
шахрайства на підприємстві**

Складові загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві	Кількісна оцінка ризику визначена за допомогою розроблених нами табл. Ж.1-Ж.5 (%)	Якісна оцінка ризику (мізерний, низький, середній, високий, катастрофічний ризик) з використанням шкали переведення (рис. И.1)
1) Ризик виникнення шахрайських дій, виходячи з дослідження різних питань, пов'язаних з власниками підприємства та управлінським персоналом різних рівнів управління (R ₁)		
2) Ризик виникнення шахрайських дій, виходячи з дослідження різних питань, пов'язаних з іншими працівниками підприємства (не з числа управлінського персоналу), (R ₂)		
3) Ризик виникнення шахрайських дій, виходячи з дослідження різних питань, пов'язаних з контрагентами підприємства (R ₃)		
4) Ризик виникнення шахрайських дій, виходячи з наявних негативних ознак в розрізі інституціональних особливостей підприємства і стану його діяльності (R ₄)		
5) Ризик виникнення шахрайських дій, виходячи з наявних негативних ознак в розрізі макро- і глобального середовища (R ₅)		
6) Середній рівень загального ризику виникнення шахрайства (R _S) на підприємстві (від 1 до 100%)		

Джерело: сформовано автором

Рис. И.1. Шкала загального рівня ризику виникнення шахрайства на підприємстві
Джерело: сформовано автором

Види негативних наслідків від шахрайських дій для діяльності підприємства

Види негативних наслідків	Перелік наслідків для діяльності підприємства
Фінансові втрати	Фінансово-економічне шахрайство може мати безпосередній негативний вплив на фінансові результати підприємства, так як може призвести до втрати коштів чи ТМЦ, неправомірних витрат та неочікуваних збитків. Це може вплинути на зменшення прибутковості підприємства та обмежити можливості здійснення інновацій, розширення бізнесу тощо. Також підприємство може бути змушене сплатити штрафи, пеню тощо.
Втрата іміджу підприємства	Розкриття інформації про шахрайські дії на підприємстві або відкриття кримінальної справи щодо його власників (засновників, акціонерів) може завдати шкоди діловій репутації підприємства, що у свою чергу призведе до втрати довіри у контрагентів.
Правові наслідки	У разі порушення законодавства, керівництво підприємства може бути зіткнутися з різними видами відповідальності. Якщо фінансове шахрайство має великі розміри, то особи, які беруть участь у ньому, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Це може стати причиною судових процесів, арештів або навіть позбавлення волі. Крім того діяльність підприємства може бути заблоковано або ж розпочатий процес ліквідації підприємства.
Втрата конкурентних переваг та інші наслідки	Конкуренти можуть використати втрату іміджу та правові проблеми підприємства як можливість здобути перевагу на ринку. Це може призвести до зменшення частини ринку і ринкової позиції підприємства, переходу ключових працівників до конкурентів, ускладнення доступу до джерел фінансових ресурсів.

Джерело: сформовано автором

**Визначення кількості необхідних додаткових та модифікованих
аудиторських процедур для виявлення шахрайських дій**

		Рівень ризику шахрайських дій на підприємстві				
		Мізерний	Низький	Середній	Високий	Катастрофічний
Сила потенційного впливу наслідків шахрайських дій на діяльність підприємства	Низька	Немає потреби застосовувати додаткові модифіковані аудиторські процедури (ДМАП)	Немає потреби застосовувати ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП
	Середня	Необхідне застосування малої кількості ДМАП	Необхідне застосування малої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП
	Висока	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП
	Дуже висока	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування середньої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП	Необхідне застосування великої кількості ДМАП

Джерело: сформовано автором

**Важливі аудиторські процедури, необхідні до застосування якщо виявлено
значний ризик виникнення шахрайства на підприємстві**

Чинники впливу на ризик шахрайства	Аудиторські процедури
Управлінський персонал та ті, кого наділено найвищими повноваженнями (мікрорівень)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення опитування управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями для отримання їх розуміння ризику шахрайських дій та визначення того, чи спрямовані або в який спосіб спрямовані заходи контролю на цей ризик. 2. Виконання детального перегляду записів суб'єкта господарювання, які коригувались на кінець кварталу або року, та вивчення записів, які здаються незвичайними за характером або сумою. 3. Огляд дозволів на позики управлінському персоналу та пов'язаним сторонам. 4. Оцінка пов'язаності з діяльністю підприємства витрат, які відображені в звітах управлінським персоналом про використання коштів отриманих на відрядження тощо. 5. Перегляд особових справ управлінського персоналу на предмет наявності підстав займати ту чи іншу керівну посаду. 6. Для важливих та нетипових операцій, зокрема тих, що відбуваються наприкінці року, проведення аналізу причетності пов'язаних сторін. 7. Залучення експерта для надання незалежної професійної оцінки певних об'єктів обліку з метою порівняння з оцінками наданими управлінським персоналом.
Інші працівники (мікрорівень)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення опитування інших працівників щодо того які або в який спосіб застосовувались заходи контролю для запобігання шахрайським діям. 2. Перегляд особових справ персоналу на предмет наявності записів про дисциплінарні та інші порушення, проходження атестації працівників, підвищення кваліфікації тощо. 3. Перегляд договорів про матеріальну відповідальність і документації, яка підтверджувала б відшкодування збитків, що виникли з вини працівників. 4. Аналіз систематичності розкрадання чи псування запасів за місцем їх зберігання або типом ТМЦ. 5. Неочікувана перевірка підрозділів або проведення спеціальних тестів без попередження. 6. Проведення інвентаризації запасів на кінець звітного періоду або на дату, ближчу до кінця періоду, для мінімізації ризику маніпулювання залишками в період між датою завершення інвентаризації та кінцем звітного періоду. 7. Запити персоналу відділу збуту суб'єкта господарювання про реалізацію (відвантаження) товарів і готової продукції наприкінці звітного періоду, та про будь-які незвичайні обставини чи умови договорів, пов'язані з цими операціями.

Інституційні особливості підприємства і стан його діяльності (мікрорівень)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка документів, що підтверджують наявність та легітимність діяльності філій або підрозділів в «офшорних зонах» або юрисдикціях із слабким корпоративним законодавством. 2. Оцінка ефективності та надійності системи внутрішнього контролю. 3. Аналіз облікових та інших внутрішніх процедур на підприємстві з метою виявлення можливих слабких місць та можливостей для шахрайства. 4. Перевірка дотримання підприємством правил та стандартів у сфері боротьби з корупцією та «відмиванням» грошей. 5. Оцінка діяльності підприємства на ринках збуту з високим ризиком, можливостей зменшення витрат тощо. 6. Перевірка дієвості системи управління ризиками підприємства, зокрема планування їхньої мінімізації. 7. Перевірка наявності та використання відповідних процедур для збереження конфіденційності та захисту даних у вразливих умовах діяльності підприємства.
Контрагенти підприємства (мезорівень)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка підтвердження підстав для надання знижок конкретним покупцям і документації, яка підтвердить застосування акційних знижок чи проведення розпродажів. 2. Отримання доказів того, що умови договорів з постачальниками і покупцями дотримуються. 3. Аналіз умов конкретних договорів на значні суми чи з нетиповими умовами відповідальності сторін. 4. Аналіз роздрібних знижок і повернень товарів на наявність незвичайних схем або незвичайних тенденцій. 5. Комп'ютеризоване порівняння списків постачальників і підрядників із числа ФОП зі списком працівників для ідентифікації збігу П.І.П, адрес, телефонних номерів тощо. 6. Безпосереднє підтвердження покупцями і замовниками фактів отримання товарних кредитів чи повернення товарів, а також дат здійснення платежів за період, який перевіряється. 7. Аналіз оплат за вже списаними сумами кредиторської заборгованості.
Макрорівень країни і глобальний рівень	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оцінка фінансової стійкості підприємства та його здатності до подолання кризових ситуацій в галузі та країні загалом. 2. Аналіз податкового навантаження підприємства та суті його податкового планування. 3. Оцінка ризику виникнення проблем з ліквідністю та забезпеченістю фінансовими ресурсами підприємства через негативні економічні процеси в країні. 4. Перевірка наявності та якості управлінської інформації в керівництва підприємства про зовнішнє середовище, що необхідна для прийняття правильних рішень зокрема й у кризових умовах. 5. Аналіз впливу протекціоністських заходів інших країн на конкурентоспроможність підприємства, чи підприємств певної галузі. 6. Оцінка чесності й професійності діяльності контролюючих органів та ризику їхнього впливу на діяльність підприємства. 7. Перевірка врахування під час планування діяльності підприємства загроз макро і глобального середовища, в т.ч. інформації про коливання курсів валют тощо.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [3, с. 224]

Матриця залежності кількості прийнятних аудиторських доказів та рівнем ризику виникнення шахрайства на різних рівнях управління підприємством

		Рівень ризику виникнення шахрайства на підприємстві				
		Мізерний	Низький	Середній	Високий	Катастрофічний
Рівні управління підприємством	Вищий управлінський персонал та ті, кого наділено найвищими повноваженнями	Необхідне застосування малої кількості прийнятних аудиторських доказів (ПАД)	Необхідне застосування середньої кількості (ПАД)	Необхідне застосування середньої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)
	Середній рівень управління на підприємстві	Необхідне застосування малої кількості (ПАД)	Необхідне застосування малої кількості (ПАД)	Необхідне застосування середньої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)
	Нижчий рівень управління на підприємстві	Необхідне застосування малої кількості (ПАД)	Необхідне застосування малої кількості (ПАД)	Необхідне застосування малої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)	Необхідне застосування великої кількості (ПАД)

Джерело: сформовано автором

Важливі аспекти щодо аудиторських доказів

№ з/п	Аспекти
1.	Згідно з МСА 500, аудиторські докази (audit evidence) – інформація, яку використовує аудитор під час формування висновків, на яких ґрунтується думка аудитора. До аудиторських доказів належить інформація, що міститься в бухгалтерських записах, які є основою для фінансової звітності, та інформація, отримана з інших джерел [16, с. 436].
2.	У МСА 500 вказано, що достатність доказів є їх кількісною мірою і на неї впливають оцінювання аудитором ризиків суттєвого викривлення та якості аудиторських доказів. Мірою якості аудиторських доказів є їх прийнятність, тобто їх доречність та надійність для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора [16].
3.	Зарубіжні аудитори Е. А. Аренс і Дж. К. Лоббек пов'язують поняття достовірності доказів з їх надійністю [17]. Ми погоджуємось з їхньою думкою, оскільки вважаємо, що рівень якості аудиторських доказів можна підвищити шляхом збільшення їх надійності, а не їх кількості. Тобто отримання більшої кількості аудиторських доказів не компенсує їхню низьку якість. На надійність

	аудиторських доказів, на думку цих науковців, впливають зокрема наступні фактори: незалежність джерел інформації; оцінка осіб, які надають інформацію; рівень об'єктивності і компетентності аудитора тощо.
4.	Основним інструментом отримання аудиторських доказів є аудиторські процедури, що виконуються в процесі аудиту. При розробці і застосуванні аудиторських процедур для дослідження конкретних статей фінансової звітності аудитору необхідно розглянути питання про те, чи підходять ці процедури для досягнення мети аудиту, і обрати ті з них, які окремо або в поєднанні можуть допомогти отримати достатні прийнятні докази. До таких процедур можна віднести перевірки, спостереження, опитування, підтвердження, підрахунок, аналітичні процедури тощо.
5.	У ході планування аудиторських процедур (в т.ч. тестувань), обираються джерела отримання доказів, об'єкти та обсяги перевірки, що дадуть змогу отримати достатні та прийнятні докази. На другому етапі під час проведення аудиторських процедур має оцінюватись якість отриманих аудитором доказів та чи є необхідність проводити додаткові процедури для отримання аудитором більшої впевненості щодо достатності та надійності наявних доказів. Після цього здійснюється загальний аналіз отриманих доказів і визначається чи можуть вони виступати надійною базою для обґрунтування думки аудитора.
6.	Збір та оцінювання аудиторських доказів корелюють з ризиком виникнення шахрайства на підприємстві та рівнем управління на якому було допущено появу шахрайських дій. Якщо ризик виникнення шахрайства є високим, аудитор повинен провести більш ретельнішу перевірку діяльності підприємства щоб забезпечити вищий рівень достатності та прийнятності аудиторських доказів. Тому що шахрайство може бути пов'язане з ретельно організованими схемами з метою його приховування і зібрані аудитором докази можуть здаватися переконливими, в той час як вони будуть хибними. Зокрема на думку Т. Каменської «ризик не виявлення аудитором суттєвого викривлення внаслідок шахрайства управлінського персоналу вищий, ніж ризик внаслідок шахрайства інших працівників, оскільки управлінський персонал має можливість прямо або опосередковано подавати неправдиву фінансову інформацію або уникати процедур контролю, розроблених для запобігання подібних випадків шахрайства з боку інших працівників» [14]. Виходячи з цього, аудитору необхідно здійснити більш глибоке оцінювання аудиторських доказів на предмет їх достатності та прийнятності, якщо шахрайство було вчинено на вищих рівнях управління, або якщо ризик його виникнення на вищих рівнях управління є значним.
7.	Відповідно до вимог МСА 240 [3], якщо аудитор має докази про наявність або можливість виникнення шахрайства, важливо негайно повідомити про це управління на відповідному рівні, який може бути комітетом з аудиту або наглядовою радою. Визначення прийнятності відповідного рівня є питанням професійної оцінки аудитора. Проте, повідомлення про підозрюваний випадок шахрайства повинне бути спрямоване, принаймні, до одного рівня управління вищого рангу, ніж той, на якому підозрюється вчинення шахрайських дій.

Джерело: сформовано автором на підставі джерел [3, 14, 16, 17, 34-39]

Аспекти, які необхідно врахувати при оцінюванні достатності отриманих доказів

№ з/п	Аспекти
1	Відповідність аудиторських процедур меті отримання доказів
2	Достатність аудиторських процедур для отримання доречних доказів
3	Точність та повнота інформації, яка використовується, для досягнення поставленої аудитором мети
4	Оптимальність вибору елементів для тестування, щоб досягти мети аудиторської процедури
5	Компетентність та об'єктивність управлінського персоналу підприємства
6	Несуперечливість доказів, отриманих з різних незалежних джерел
7	Відсутність сумніву щодо достовірності та надійності інформації, яка використовувалась як аудиторський доказ
8	Достатність кількості отриманих аудиторських доказів різних видів
9	Рівень ризику суттєвого викривлення (в т.ч. через шахрайські дії)
10	Якість отриманих аудиторських доказів (їх надійність та доречність) тощо

Джерело: сформовано автором на основі джерела [18, с. 1027]

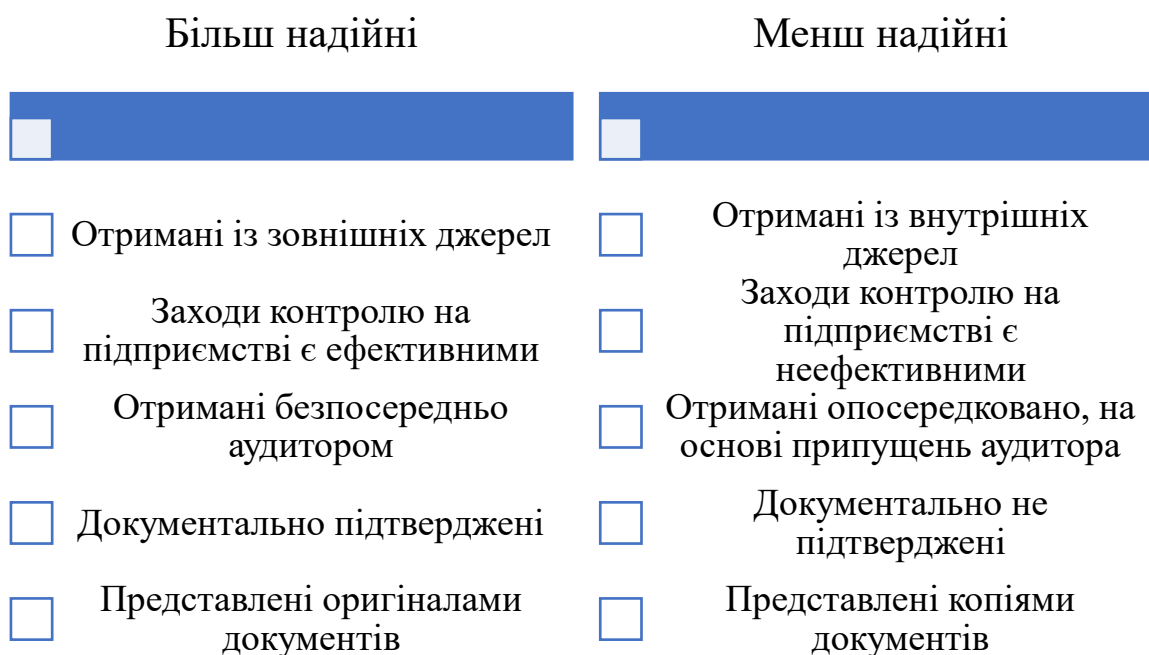

Рис. Л.1. Важливі аспекти оцінювання надійності аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором на основі джерела [16]

Таблиця Л.1.

Оцінка надійності аудиторських доказів в розрізі ознак їх класифікації

Ознаки класифікації	Види	Рівень (I _i) надійності аудиторських доказів в розрізі ознак класифікації		
		Менш надійні (0,1)	Середньої надійності (0,5)	Більш надійні (1)
1. Виходячи з суті підтвердження наявності помилки, шахрайства чи іншого порушення	непрямі докази	+		
	прямі докази		+	
	наявні прямі і непрямі докази, які підтверджують те саме твердження			+
2. Виходячи з джерел отримання	отримані від підприємства	+		
	отримані із зовнішніх джерел		+	
	наявні докази від підприємства і зовнішніх джерел, які підтверджують те саме твердження			+
3. За первинністю створення інформації	вторинні (зведені)	+		
	первинні		+	
	первинні у сукупності відповідають зведеним інформації у вторинних документах			+
4. За формою представлення	усні	+		
	представлені документами (паперові документи; документи в		+	

	електронній формі, підписані за допомогою ЕЦП)			
	документи додатково підтверджені офіційними поясненнями, опитуванням, тестуваннями, спостереженнями, інвентаризацією тощо			+
5. За способом отримання	отримані готові від представників підприємства	+		
	отримані в ході часткового залучення аудитора до відповідних дій працівників або отримані під наглядом аудитора		+	
	отримані аудитором самостійно			+
6. Залежно від ефективності системи внутрішнього контролю на підприємстві, де здійснюється збір доказів	зібрані в умовах наявності низької ефективності СВК або її відсутності	+		
	зібрані в умовах наявності середньої ефективності системи внутрішнього контролю (СВК)		+	
	зібрані в умовах наявності високої ефективності СВК			+
7. Залежно від кількості різних аудиторських процедур з допомогою яких здобуто аудиторські докази	отримані щодо конкретної помилки, шахрайства з допомогою використання лише однієї аудиторської процедури	+		
	отримані щодо конкретної помилки, шахрайства з допомогою використання двох різних аудиторських процедур		+	
	отримані щодо конкретної помилки, шахрайства з допомогою використання трьох або більше різних аудиторських процедур			+
8. Залежно від обсягу вибірки в межах якої здійснювався пошук аудиторських доказів	отриманні при застосуванні малої вибірки	+		
	отримані при застосуванні вибірки середнього розміру		+	
	отримані при застосуванні доволі великої вибірки			+
9. Залежно від наявного досвіду аудиторів в перевірці таких об'єктів, видів діяльності підприємства в межах конкретних галузей тощо	докази отримані за відсутності відповідного досвіду в аудитора	+		
	докази отримані за наявності незначного відповідного досвіду в аудитора		+	
	докази отримані за наявності значного відповідного досвіду в аудитора			+
10. Залежно від підтвердження стороннім залученим експертом аргументів і висновків аудитора на основі наявних доказів	докази на основі яких залучений сторонній експерт висловив суттєво інші висновки до тих, що були висловлені аудитором по певному питанню	+		
	докази на основі яких висновки залученого експерта майже в половині аспектів не співпадають з		+	

	висновками аудитора по певному питанню			
	докази на основі яких висновки залученого експерта абсолютно співпадають з висновками аудитора по певному питанню			+

Джерело: сформовано автором

Загальний рівень надійності (L_r) конкретних аудиторських доказів визначатимемо за наступною формулою:

$$L_r = \frac{(l_1 + l_2 + l_3 + \dots + l_n)}{l_{\max}}$$

де: $l_1, l_2, l_3, \dots, l_n$ – рівень надійності аудиторських доказів в розрізі ознак їх класифікації; l_{\max} – найвищий рівень надійності аудиторських доказів.

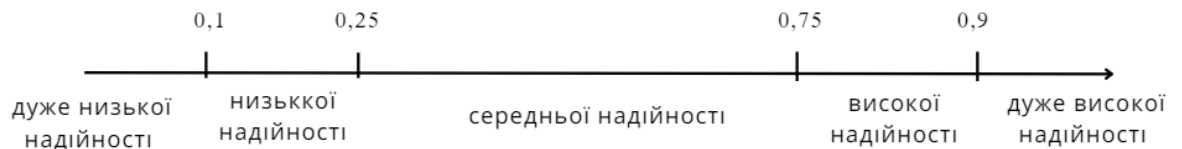

Рис. Л.2. Шкала кількісної і якісної оцінки рівня надійності аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором

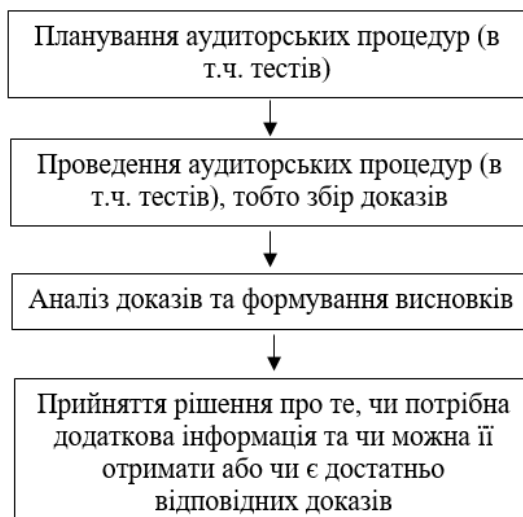

Рис. М. Етапи процесу збору аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором на основі джерела [19]

Питання, пов'язані з шахрайством про які необхідно повідомити тим кого наділено найвищими повноваженнями

№ з/п	Питання
1	Занепокоєння щодо якості, кількості та частоти оцінок, здійснених управлінським персоналом, щодо заходів контролю, спрямованих на запобігання та виявлення шахрайства, та ідентифікації ризику викривлення фінансової звітності.
2	Занепокоєння щодо того, що управлінський персонал не може належним чином розглянути виявлені важливі недоліки внутрішнього контролю або вжити належні заходи у відповідь на виявлене шахрайство.
3	Оцінку аудитором середовища контролю суб'єкта господарювання, включаючи питання, що стосуються компетентності та чесності управлінського персоналу.
4	Інформацію про дії управлінського персоналу, які можуть свідчити про шахрайство під час фінансового звітування, наприклад вибір та застосування управлінським персоналом таких облікових політик, які можуть дати йому змогу маніпулювати зокрема витратами і доходами з метою введення в оману користувачів фінансової звітності через вплив на їх розуміння результатів діяльності та рентабельності суб'єкта господарювання
5	Занепокоєння щодо достатності та повноти авторизації операцій, які виглядають такими, що виходять за межі звичайного перебігу діяльності підприємства

Джерело: сформовано автором

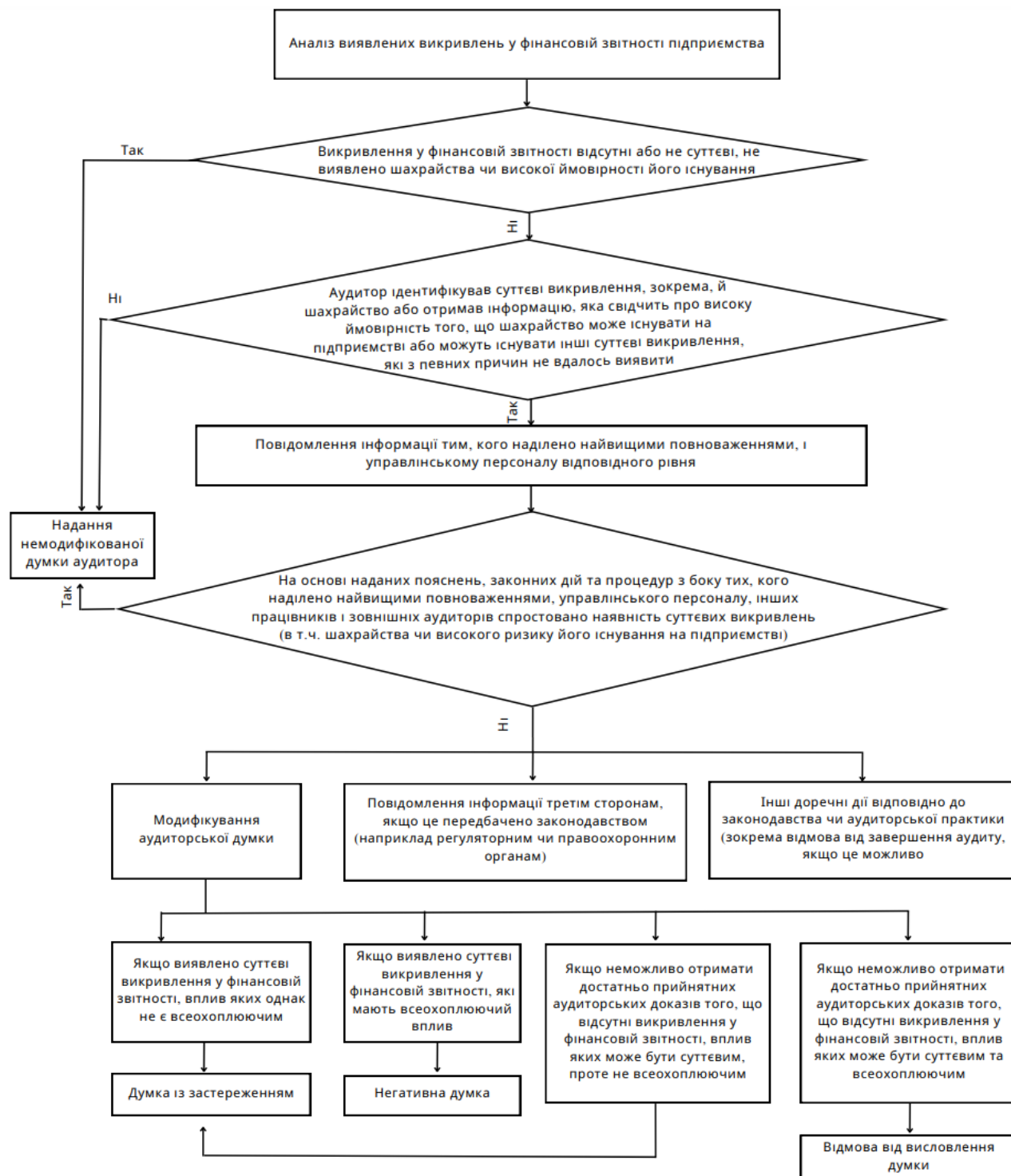

Рис. О.1. Алгоритм впливу виявлених викривлень у фінансовій звітності на думку аудитора

Джерело: сформовано автором на основі джерела [20, 40, 41]

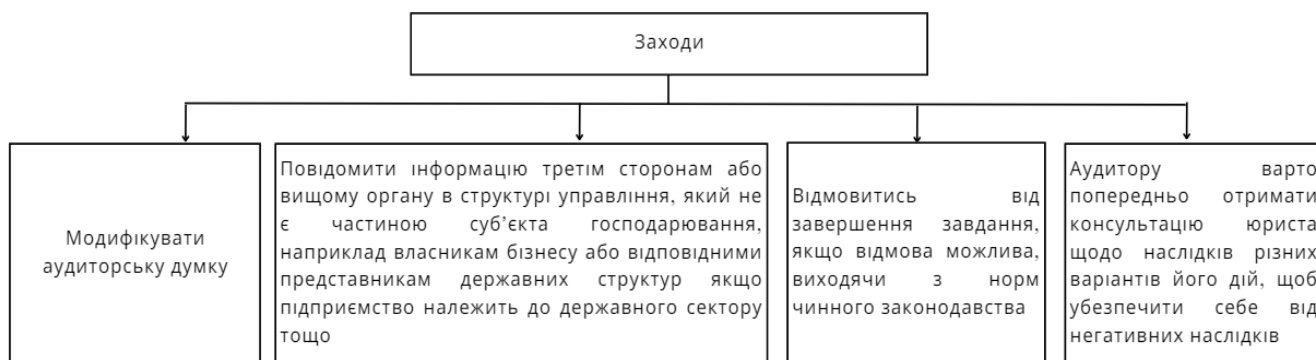

Рис. П.1. Необхідні заходи, які необхідно застосувати при підтвердженні наявності шахрайства на підприємстві
Джерело: сформовано автором

Аспекти, що необхідно задокументувати під час здійснення аудиту

№ з/п	Аспекти
1	Суттєві рішення, які прийняла група аудиторів під час обговорення схильності підприємства до перекручувань фінансової звітності шляхом шахрайства.
2	Виявлені та оцінені ризики викривлень через шахрайство як на рівні фінансової звітності загалом, так і на рівні тверджень.
3	Деталі реагування на оцінені ризики перекручування фінансової звітності через шахрайство, зокрема характер, терміни та обсяги аудиторських процедур.
4	Результати аудиторських процедур, включаючи ті, що були розроблені як реакція на ризик уникнення керівництвом відповідних контрольних процедур.
5	Повідомлення про шахрайства, які були виявлені тим, хто наділений найвищими повноваженнями тощо.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [14]

Важлива інформація про стан і тенденції поширення шахрайства в світі та Україні

№ з/п	Важливі аспекти
1.	Всесвітнє дослідження економічних злочинів виявило значне збільшення випадків шахрайства в українських підприємствах, скоєних співробітниками (з 28% у 2016 році до 56% у 2018 році) та значне зниження цього показника у 2020 р. (з 56% у 2018 р. до 25% у 2020 році) [10, 11, 21]. Зокрема у 2022 році питома вага випадків шахрайств, скоєних працівниками підприємства, зросла до 31% [21]. Частка шахрайства, скоєного вищим керівництвом підприємств в Україні у 2018 році порівняно з 2016 роком суттєво зросла – з 27% до 55% [10, 11, 21]. Основною причиною вчинення економічних злочинів 70% респондентів зазначили наявність значно більших можливостей скоїти ці злочини, що на 28% більше, ніж у 2016 р [22].
2.	Загальносвітова статистика для показника кількості випадків шахрайств, скоєних співробітниками підприємства також має тенденцію до зростання (з 40,9% у 2016 році до 44% у 2018 році) та зниження цього показника у 2020 р. (з 44% у 2018 році до 41% у 2020 році). Частка шахрайства скоєного вищим керівництвом підприємств у світі у 2018 році порівняно з 2016 роком зменшилась – з 36,8% до 34%, а у 2020 році порівняно з 2018 роком зросла – з 34% до 35% [7, 9, 23].
3.	Суттєве зниження рівня випадків шахрайства, скоєних працівниками зарубіжних підприємств науковці пов'язують з тим, що іноземні компанії більш зацікавлені розкривати інформацію щодо фактів причетності своїх працівників до вчинення неправомірних дій. Тому зарубіжні працівники почали бути обачнішими адже «зіпсувавши репутацію одного разу, такий фахівець вже навряд чи зможе коли-небудь влаштуватися на фінансову роботу» [23]. У Всесвітньому дослідженні економічних злочинів та шахрайства за 2020 р. виділено ряд причин через які компанії, у яких виявлено правопорушення, пов'язані з привласненням активів, корупцією, шахрайством з фінансовими звітами, не завжди повідомляють про це правоохоронним органам.
4.	У 2020 р. вперше страх поганої реклами не був основною причиною через яку підприємства не звертались до правоохоронних органів (у 2020 р. даний показник знизився на 6% порівняно з 2016 р.), тоді як основною причиною стала впевненість, що внутрішньої дисципліни та внутрішніх заходів буде достатньо для боротьби з такими правопорушеннями (46% у 2020 р.). Також популярними причинами були думки про доцільність проведення приватного розслідування (27% у 2020 р.), тому що припускається, що проведення розслідування сторонніми спеціалістами є занадто дороговартісним.
5.	Для багатьох постраждалих підприємств відшкодування збитків є головною проблемою після виявлення шахрайства. Проте більшість організацій (54%) не відшкодували втрати, пов'язані з шахрайськими діями.
6.	Якщо проаналізувати тенденції в Україні, то за даними Генеральної прокуратури, у країні у період 2018-2020 рр. поступово зменшується кількість правопорушень у сфері економічної діяльності, хоча у сфері використання бюджетних коштів – зростає. Так, загальна кількість правопорушень у 2020 р. зменшилася на 8 878 порівняно з 2018 р. Окрім цього, сума відшкодувань зросла на 204 167 тис. грн. Проте кількість переданих справ до суду з обвинувачувальним актом є меншою на 50%. Причиною цього є намагання підприємствами зберегти ділову репутацію, адже розголошення такої

	інформації негативно вплине на відносини з партнерами, довіру громадськості та держави [24].
7.	Зросла кількість випадків шахрайств, що були скоєні третьою стороною в Україні (з 36% у 2018 році до 41% у 2020 році) та скоротилась у світі (з 40% у 2018 році до 39% у 2020 році) [10, 11]. Оскільки рівень шахрайств скоєних третьою стороною здебільшого є вищим за рівень шахрайств, скоєних працівниками підприємства, то можемо зробити висновок, що однією з найсерйозніших загроз шахрайства є дії з боку не власних працівників, а з боку контрагентів. Це треті сторони, з якими підприємство має регулярні та часто прибуткові відносини (агенти, постачальники, клієнти). Виходячи з цього вважаємо необхідним запровадити як основний захід із запобігання випадків фінансово-економічного шахрайства посилення управління ризиками щодо взаємодії з третіми сторонами, здійснення попередньої перевірки контрагентів та періодичний моніторинг стану і діяльності основних контрагентів.

Джерело: сформовано автором на підставі джерел [7, 9, 10, 11, 21, 22, 23, 24, 34-39]

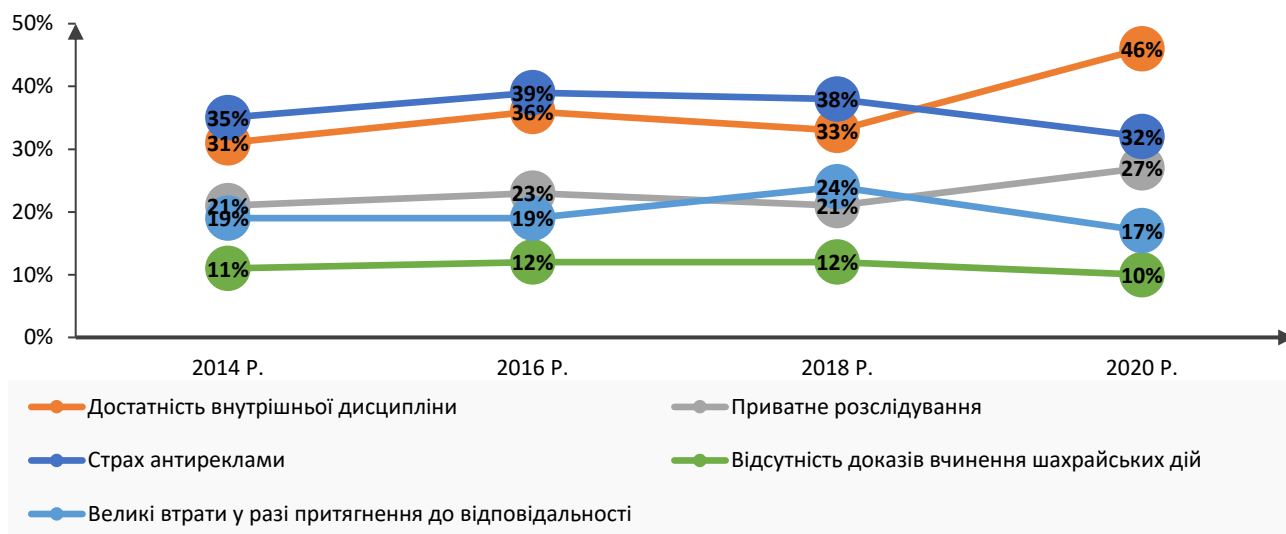

Рис. Т.1. Динаміка причин відмови у повідомленні правоохоронним органам про економічні злочини (в т.ч. шахрайство) на підприємствах у 2014-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [6, 7, 8]

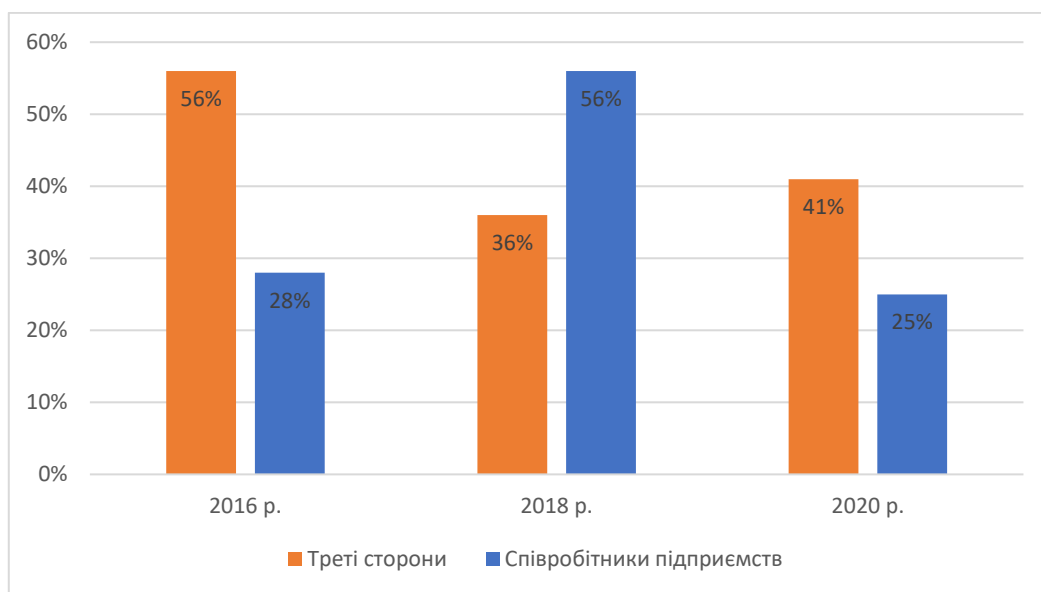

Рис. Т.2. Співвідношення кількості скоєного шахрайства співробітниками підприємства та третіми сторонами (контрагентами) у 2016-2018 рр. в Україні

Джерело: сформовано автором на основі джерел [10, 11]

**Популярні заходи щодо зниження ризику шахрайства в Україні та світі у
2016 році, %**

Заходи	Україна	Світ
Внутрішній аудит	64	74
Внутрішній контроль	64	65
Перевірки з боку керівництва	56	55
Зовнішній аудит	40	45
Навчання та комунікації у сфері протидії шахрайству	36	51
Стимулювання та захист інформаторів	24	42
Регулярна ротація персоналу	8	31

Джерело: сформовано автором на основі джерела [26]

Критерії оцінювання інструментів запобігання виникненню фінансового шахрайства на підприємстві

№	Критерії	Опис
1	Витрати, пов'язані з застосуванням відповідного інструменту	Інструмент повинен бути ефективним з економічної точки зору. Вартість впровадження та підтримки інструменту не повинна перевищувати очікуваної вигоди від його використання.
2	Комплексність	Інструмент повинен забезпечувати можливість запобігання різним видам шахрайства, у різних сферах діяльності підприємства, щодо різних ресурсів, процесів тощо.
3	Час необхідний на підготовку до використання (впровадження) на підприємстві інструменту	Час, відведений на запровадження інструменту має бути достатнім для того, щоб забезпечити впровадження та налагодження його ефективного використання.
4	Адаптивність	Можливість використання певного інструмента на різних етапах діяльності підприємства, а також на різних рівнях управління та в різних галузях.
5	Результативність	Інструмент повинен успішно запобігати появі шахрайства на підприємстві або хоча б допомагати швидко виявляти його на ранній стадії.
6	Надійність	Інструмент повинен бути надійним та не містити слабких місць, що можуть бути використані шахраями.
7	Релевантність	Інструмент має відповідати масштабу та складності поставлених завдань власниками підприємства (тими хто наділений найвищими повноваженнями).
8	Можливість ефективного використання на підприємстві	Інструмент має бути відповідним до наявних ресурсних та інших можливостей (фінансових, технологічних, технічних, юридичних тощо) підприємства та до здатності персоналу якісно використовувати відповідний інструмент.
9	Інтегрованість	Низка інструментів можуть підсилювати один одного, створюючи синергію застосування, або ж ефективне використання певного інструмента може забезпечуватись лише завдяки одночасному застосуванню ще декількох інших інструментів.
10	Стійкість перед ризиковими чинниками	Інструмент повинен враховувати наявні ризикові чинники, такі як підвищений рівень корупції, нерідко неадекватний контроль за фінансовими операціями, часто недостатній рівень кваліфікації персоналу тощо.

Джерело: сформовано автором

Рис. Х.1. Статистика способів виявлення фінансового шахрайства на підприємствах у 2020 р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [29]

**Інформація про деякі зарубіжні інструменти запобігання та виявлення
фінансового шахрайства і ситуацію по них в Україні**

Інструменти, популярні в зарубіжних економічно розвинених країнах	Інформація про інструмент та рекомендації
I. «whistle blowing system»	<p>До 2020 р. на нашу думку основною причиною не запровадження даної системи на вітчизняних підприємствах є не цілком гарантований захист «викривачів». У різних країнах їх захист гарантується на державному рівні. До прикладу, у США відповідний закон був прийнятий у 1989 р, в Україні з 2014 р. поступово відбувається підвищення рівня захисту викривачів [30]. Проте у 2020 р. були внесені суттєві зміни до Закону «Про запобігання корупції», якими були деталізовані гарантії захисту. Відповідно до цього закону викривачам та їхнім близьким гарантується захист життя та майна в порядку, передбаченому для учасників кримінального провадження, до них не можуть застосовуватися негативні заходи у трудовій діяльності. Викривач має право звернутися до Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) для захисту своїх прав. Найбільш обговорюваною новацією у цьому напрямі є надання винагороди викривачу в розмірі 10% від предмету корупційного порушення або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду. Розмір винагороди не може перевищувати трьох тисяч мінімальних заробітних плат, установлених на час вчинення злочину. У випадках повідомлення декількома викривачами різної інформації про один і той самий корупційний злочин, у тому числі інформації, що доповнює відповідні факти, розмір винагороди розподіляється у рівних частинах між такими викривачами [31]. Однак ця норма ще не реалізована на практиці у зв'язку з відсутністю таких вироків. Також недоліком цього закону є те, що він стосується лише викривачів корупційних правопорушень, але не інших порушень законодавства чи неетичної поведінки. Тому вважаємо, що компанії мають самостійно створити та запровадити систему захисту викривачів, яка б дозволяла зберегти їхню анонімність, посаду, заробітну плату, отримати винагороду чи оплату послуг адвоката за рахунок коштів компанії.</p>
II. «forensic»	<p>Найбільший ринок, пов'язаних з наданням послуг форензик зосереджено у Великобританії та США. В Україні форензик розпочали впроваджувати на вітчизняних підприємствах завдяки діяльності компаній «великої четвірки». Саме ці компанії займають домінуюче положення на світовому ринку послуг форензик. На даному етапі відбувається формування культури, яка б сприймала форензик-аудит як необхідний інструмент для підтримки діяльності компанії. Послуги «фінансового розслідування» включають наступні види робіт на</p>

	<p>базі підприємства-замовника: врегулювання розбіжностей між сторонами конфлікту з фінансових і ділових питань; виявлення та аналіз прихованих комерційних ризиків; захист інтелектуальної власності; корпоративна (ділова) розвідка; недопущення фінансових і репутаційних втрат; перевірка контрактних зобов'язань і надійності бізнес-партнерів; перевірка повідомлень по «гарячій лінії»; позасудова, досудова експертиза, а також супровід у ході судових розглядів; проведення комплаєнс-розслідування (compliance); протидія легалізації незаконних доходів; розробка процедур, спрямованих на протидію шахрайству, корупції, виведенню грошових коштів, привласненню активів; розслідування шахрайства з використанням інформаційних технологій; управління ризиками, пов'язаними з шахрайством; фінансова експертиза документів тощо [32].</p> <p>АСFE визначила, що країни з перехідною економікою більшою мірою схильні до ризиків шахрайства у діловому середовищі. Причинами є погано розвинена система внутрішнього контролю і відсутність культури безпеки на підприємствах загалом. Проаналізувавши питання поширення послуг форензик-аудиту за кордоном, можна побачити, що підготовка фахівців у даній сфері здійснюється на рівні учбових закладів при проходженні студентами спеціальних курсів, які в подальшому надають їм можливість отримання професійного сертифікату, що підтверджує їх рівень набутих професійних компетенцій. Виходячи з цього ми вважаємо, що послуга форензик ще не може активно використовуватись для вітчизняних підприємств, оскільки в Україні недостатньо передумов для її поширення. Для того, щоб це стало можливим представникам влади та бізнесу необхідно об'єднати свої зусилля для створення умов поширення практики форензик-аудиту на підприємствах з метою запобігання та виявленню фактів фінансового шахрайства, перш за все шляхом створення необхідної бази для підготовки фахівців у даній сфері.</p>
III. «compliance»	<p>За допомогою комплаєнсу можна відстежувати, щоб у діяльності підприємства не виникали порушення за такими напрямками: підприємством повинні виконуватись законодавчі та стандартні галузеві норми; у діяльності підприємства повинні бути відсутні фінансові маніпуляції; у діяльності підприємства немає бути корупційної складової та службових зловживань; усі співробітники підприємства повинні бути компетентними та професійними; підприємство має відстежувати зовнішні протиправні дії, зокрема такі як розкрадання продукції та рейдерське захоплення, а також наклепницьку загрозу репутації компанії.</p> <p>Активне застосування комплаєнс-практики було виділено експертами серед чотирьох сфер, покращання яких дозволить прискорити зростання як світової, так і національних економік, на Всесвітньому економічному форумі в швейцарському Давосі, що свідчить про суттєве значення її запровадження на підприємстві.</p>

Джерело: сформовано автором

Реальне тестування для ідентифікації ризику наявності шахрайства на підприємствах групи, які надають логістичні та інші послуги на вітчизняному та міжнародному ринку*

Таблиця Ч.1

Питання для ідентифікації ризику наявності шахрайства на підприємствах групи в розрізі рівнів управлінського персоналу і власників (R₁)

Ті, кого наділено найвищими повноваженнями та управлінський персонал різного рівня на підприємстві	Питання	Так	Ні	Примітки
Власники підприємства	Чи є негативна інформація щодо чесності власників (кримінальні справи тощо)?		+	
	Чи належить одному або декільком власникам (з багатьох) велика частка статутного капіталу (контрольний пакет акцій тощо)?	+		
	Чи займають власники підприємства ключові посади вищого керівництва підприємства (директора, головного бухгалтера тощо)?		+	
	Чи є відносини між власниками підприємства напруженими або конфліктними?		+	
	Чи є родинні зв'язки між окремими власниками підприємства, або родинні зв'язки з представниками вищого керівництва підприємства чи керівництва ключових контрагентів?		+	
Вищий управлінський персонал	Річні фінансові результати діяльності підприємства прямо впливають (згідно KPI) на оплату праці й бонуси вищого управлінського персоналу?	+		
	Чи з боку власників підприємства здійснюється надмірний тиск на вищий управлінський персонал щодо виконання планових контрольних показників діяльності підприємства?		+	
	Чи підпорядковується відділ внутрішнього аудиту вищому управлінському персоналу?		+	
	Чи є напруженими взаємовідносини між вищим управлінським персоналом та теперішніми або попередніми незалежними аудиторами (керівництвом відповідних аудиторських фірм)?		+	
	Чи впроваджувались суттєві сумнівні зміни в облікових оцінках на підприємстві?		+	

Управлінський персонал середньої ланки	Квартальні та річні фінансові результати діяльності підприємства впливають (згідно KPI) на оплату праці та бонуси управлінського персоналу середньої ланки?	+		
	Чи з боку вищого керівництва здійснюється надмірний тиск на середню ланку управлінського персоналу щодо виконання планових контрольних показників діяльності підприємства?		+	
	Чи є неефективним або відсутнім внутрішній контроль з боку середньої ланки управлінського персоналу?		+	
	Чи відбувалися протягом звітного року неочікувані зміни у складі середньої ланки управлінського персоналу, включаючи раптові звільнення основних керівників даної ланки?		+	
	Чи мають місце родині чи інші тісні зв'язки між управлінським персоналом середньої ланки, вищим керівництвом і управлінським персоналом нижчої ланки?		+	
Управлінський персонал нижчої ланки	Чи відмовляється управлінський персонал надавати доступ до певної інформації за запитом аудитора або ж блокує здійснення певних аудиторських процедур?		+	
	Чи є затримки з боку управлінського персоналу при наданні інформації за запитом аудитора?		+	
	Чи мають працівники управлінського персоналу нижчої ланки доступ до інформаційних систем і облікових записів, що несумісний з доступом, необхідним для виконання їх обов'язків?		+	
	Чи відбувалися протягом звітного року неочікувані зміни у складі нижчої ланки управлінського персоналу, включаючи раптові звільнення з різних причин?		+	
	Чи є неефективним внутрішній контроль (або відсутнім) з боку управлінського персоналу нижчої ланки за різними аспектами операційної щоденної діяльності підприємства?		+	

*Примітка *: на прохання керівників та інших представників групи підприємств, які брали участь в цьому тестуванні, ми не зазначаємо їх прізвища, посади, назв юридичних осіб та адреси.*

Таблиця Ч.2

Питання для ідентифікації ризиків шахрайства на підприємствах групи в розрізі працівників різних підрозділів (R₂)

Підрозділи підприємства	Питання	Так	Ні	Примітки
Працівники відділу збуту	Чи є родинні зв'язки між працівниками відділу збуту підприємства та відповідними представниками його основних покупців і замовників продукції, робіт і послуг?		+	

	Чи є непоодинокі випадки неналежного надання доступів до різних опцій інформаційних систем підприємства і затвердження операцій неуповноваженими на це особами?		+	
	Чи є непоодинокі випадки несвоєчасного або неприйняттого документування операцій зі збуту продукції, товарів, надання послуг?		+	
	Чи є випадки суттєвої невідповідності зазначеної в договорах вартості товарів, робіт чи послуг їх ринковій ціні?		+	
Працівники фінансового відділу	Чи мають місце родинні зв'язки між управлінським персоналом та працівниками фінансового відділу?		+	
	Чи має місце висока плинність кадрів фінансового відділу?		+	
	Чи є високо ризикові фінансові операції, в тому числі пов'язані з фінансовими інвестиціями?		+	
	Чи є значні особисті фінансові зобов'язання у працівників фінансового відділу (наприклад непогашені кредити на великі суми, час повернення яких незабаром настає або ж розмір яких не релевантний до зарплат відповідних працівників)?		+	
	Чи є операції, що не мають очевидної економічної вигоди на момент здійснення?		+	
	Чи є фінансові операції складними по суті або незвично великими за сумами?		+	
Працівники бухгалтерії	Чи є родинні зв'язки між управлінським персоналом та працівниками бухгалтерії?		+	
	Чи є висока плинність кадрів працівників бухгалтерії?		+	
	Чи наявні значні штрафи за порушення щодо ведення обліку, подання звітності і сплати податків?		+	
	Чи є непоодинокі випадки несвоєчасного відображення в обліку господарських операцій?		+	
	Чи є невідповідність між посадами бухгалтерів та їх професійно-кваліфікаційним рівнем, стажем?		+	
	Чи є значні особисті фінансові зобов'язання у працівників бухгалтерії?		+	
	Чи є нетипові для підприємства господарські операції на кінець звітного періоду?		+	
	Чи не дотримуються терміни і порядок проведення інвентаризації на підприємстві?		+	
	Чи є невідповідність наказу про облікову політику специфіці діяльності підприємства та умовам його функціонування тощо?		+	
	Чи є необґрунтованими чи документально не підтвердженими різного роду виплати працівникам підприємства?		+	
Працівники виробничого відділу	Чи є неналежними заходи захисту запасів та основних засобів від розкрадання чи незаконного використання?		+	
	Чи є значні обсяги втрат від браку у виробництві?		+	
	Чи є застарілою документація щодо виробничого процесу і формування собівартості продукції?		+	

	Чи є невідповідності між кількістю працівників, рівнем автоматизації виробництва, масштабами діяльності підприємства?		+	
Працівники відділу кадрів	Чи є внутрішній контроль за роботою відділу кадрів недостатнім або неефективним?		+	
	Чи є неналежним відбір кандидатів на ключові посади підприємства, в т. ч. з правом підпису важливих фінансових документів?		+	
	Чи є відсутньою важлива кадрова документація, або ж є не до кінця оформленою чи неправильно сформованою?		+	
Працівники служби охорони	Чи є недостатньою кількість працівників служби охорони підприємства?		+	
	Чи є в працівників служби охорони шкідливі звички, що можуть вплинути на виконання обов'язків?		+	
	Чи є значні особисті фінансові борги у працівників служби охорони?		+	
Працівники відділу інформаційного забезпечення	Чи мають працівники відділу інформаційного забезпечення права доступу, що перевищують права, необхідні для виконання ними своїх обов'язків?		+	
	Чи є неналежними заходи контролю доступів до автоматизованих записів, інформаційних систем тощо?		+	
	Чи використовується неліцензійне програмне забезпечення (ПЗ) чи ПЗ країни-агресора?		+	
	Чи є проблеми у вчасному оновленні ПЗ, зміні, зберіганні і використанні електронних цифрових підписів тощо?		+	
	Чи є безконтрольним процес внесення власними чи сторонніми програмістами змін в інформаційні системи підприємства, в т. ч. у бухгалтерські програми?		+	
	Чи були протягом звітного року встановлені нові, достатнім чином не перевірені, інформаційні системи, пов'язані зокрема з обліком, звітністю, фінансами, антивірусні програми тощо?		+	

Таблиця Ч.3

**Питання для ідентифікації ризиків шахрайства на підприємствах групи
в розрізі їх контрагентів (R₃)**

Контрагенти	Питання	Так	Ні	Примітки
Постачальники	Чи є серед постачальників ті, що мають реєстрацію, або здійснюють свою діяльність на території держав, що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних чи міжурядових організацій, що протидіють економічній злочинності?		+	
	Чи є непоодинокі випадки коли ретельно не перевіряються постачальники підприємства з якими укладаються договори на значні суми чи багато		+	

	договорів, особливо із передбаченими значними санкціями до підприємства за порушення умов договорів?			
	Чи є серед договорів з постачальниками економічно необґрунтовані або заздалегідь збиткові угоди?		+	
	Чи є відносно великим відсоткове співвідношення постачальників, які є ФОП, до усіх постачальників підприємства?		+	
	Чи є договори з постачальниками (підрядниками) щодо купівлі виробничих запасів, товарів або отримання послуг чи робіт, які не пов'язані з діяльністю підприємства?		+	
	Чи є договори на купівлю товарів або отримання послуг (робіт) високої вартості без чіткого обґрунтування їх економічної доцільності?		+	
Покупці та замовники	Чи є серед замовників та покупців ті, що мають реєстрацію, або здійснюють свою діяльність на території держав, що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що протидіють економічній злочинності?		+	
	Чи є серед договорів з покупцями і замовниками економічно необґрунтовані або ж заздалегідь збиткові угоди?		+	
	Чи є угоди укладені між підприємством та замовниками щодо послуг і робіт, які не належать до сфери його діяльності або ж на умовах, які по суті не можливо вчасно чи в повній мірі виконати?		+	
	Чи є угоди укладені з клієнтами щодо продажу товарів або надання послуг за цінами суттєво нижчими за ринкові?		+	
	Чи протягом звітного періоду були операції за договорами, умови яких суттєво змінювалися до завершення терміну їх дії?		+	
Посередники	Чи є серед посередників ті, для залучення яких не має чіткого бізнес-обґрунтування?		+	
	Чи залучає підприємство аналітиків, консультантів, кредиторів та інших третіх сторін для досягнення агресивних або нереалістичних прогнозів?		+	
Інвестори	Чи чинять інвестори суттєвий тиск на управлінський персонал щодо покращення показників інвестиційної привабливості підприємства?		+	
	Чи має місце надходження інвестицій від сумнівних іноземних інвесторів чи інвесторів, внесених в санкційні списки США, ЄС тощо?		+	
Банківські установи	Чи відкриті рахунки підприємства у фінансово-ненадійних комерційних банках чи банках, вищий управлінський персонал яких підозрюється в шахрайських діях?		+	
	Чи має родинні зв'язки управлінський персонал банку, в якому є відкриті рахунки підприємства, з управлінським персоналом підприємства?		+	

	Чи є випадки отримання кредитів банку на умовах значно гірших за ринкові (зокрема під дуже великі відсотки з великою застава)?		+	
--	--	--	---	--

Таблиця Ч.4

Ознаки, що вказують на загрозу появи шахрайських дій на підприємствах групи, виходячи з її інституційних особливостей та стану діяльності (R₄)

Параметри	Ознаки	Так	Ні	Примітки
Організаційно-правова структура і форма власності підприємства	Організаційна структура і структура власності підприємства є нелогічною або надмірно складною (в т.ч. в аспекті важкості встановлення кінцевих бенефіціарів і типів впливу бенефіціарів на підприємство).	+		
	Протягом звітного періоду були неодноразові зміни організаційно-правової форми підприємства, його поділ чи об'єднання, інші реструктуризації.		+	
	Протягом звітного періоду спостерігалися підозрілі зміни у складі власників чи формі власності підприємства.		+	
Місце реєстрації та відокремлені підрозділи	Місцем реєстрації підприємства є «офшорні зони» або ж юрисдикції із слабким корпоративним законодавством.	+		
	Підприємство має віддалені філії чи підрозділи, що знаходяться в «офшорних зонах» або ж юрисдикціях із слабким корпоративним законодавством.	+		
Стан діяльності підприємства	Протягом звітного періоду спостерігалися негативні зміни в галузі, в якій функціонує підприємство.	+		
	Умови певних видів діяльності підприємства є вразливими до виникнення шахрайства.		+	
	Бізнес-модель діяльності підприємства є вразливою до виникнення шахрайства.		+	
	Протягом звітного періоду підприємство виходило на ринки збуту, яким притаманні високі ризики.		+	
	Протягом звітного періоду спостерігалися кардинальні негативні зміни в логістичному ланцюзі підприємства (зокрема в частині постачання сировини, матеріалів тощо)?	+		
	Існує ймовірність втрати цілих сегментів бізнесу або є загроза для забезпечення безперервності діяльності підприємства загалом через конфлікт між засновниками (акціонерами).		+	
	Протягом звітного періоду суттєво змінювалася облікова політика підприємства.		+	
	Підприємство втратило доступ до отримання кредитів на вигідних умовах.		+	
	Підприємство використовує складні фінансові механізми та угоди для залучення позикового капіталу тощо.		+	

	Підприємство здійснює оптимізацію оподаткування.	+		
	Підприємство входить до складних альянсів або ж інших складних об'єднань.	+		
	На підприємстві відсутня або низькоефективна система внутрішнього аудиту.		+	
	Проти підприємства є судові позови від контрагентів на значні суми.		+	
	Керівництво підприємства притягувалося до адміністративної, кримінальної чи іншої відповідальності, а на підприємство накладено штрафи чи інші санкції.		+	
	Підприємство отримало певні обмеження щодо провадження діяльності.		+	

Таблиця Ч.5

Ознаки, що підвищують загрозу шахрайських дій на підприємствах групи, виходячи з умов макро і глобального середовищ (R₅)

Групи чинників	Ознаки	Так	Ні	Примітки
Економічні	Спостерігалася сильна економічна криза в країні чи загалом у міжнародному масштабі		+	
	Спостерігається гіперінфляція в країні		+	
	Масові банкрутства банків призвели до суттєвого підвищення відсотків по кредитах і спричинили дефіцит позикових фінансових ресурсів		+	
Законодавчо-регуляторні	Відбулось суттєве посилення податкового навантаження на підприємство, що запустило масові оптимізаційні схеми оподаткування		+	
	Певні іноземні країни застосовують жорсткі протекціоністські заходи щодо українських підприємств, конкретної галузі чи виду діяльності		+	
	Спостерігається високий рівень корупції в органах влади і контролюючих органах	+		
Науково-технічні	З'явилися інноваційні технології в зарубіжних країнах, які роблять вітчизняну продукцію неконкурентоспроможною		+	
	Певні матеріали і технології завдяки новим науковим дослідженням визнані шкідливими для людини чи довкілля		+	
Природні	Внаслідок пандемії чи природних катаклізмів поставлено під загрозу продовження діяльності підприємства		+	
	Катастрофічне забруднення природного середовища вимагає відмовитись від старих технологій чи шкідливих матеріалів		+	
Соціально-демографічні	Міграція працездатного населення з країни суттєво негативно вплинула на забезпеченість підприємства працівниками		+	
	Зміна структури чи вподобань населення призвела до зменшення попиту на продукцію, роботи, послуги підприємства		+	

**Визначення загального рівня ризику наявності шахрайства на
досліджуваних підприємствах групи**

Чинники, що впливають на рівень ризику	Групи суб'єктів			Інституційні особливості підприємств і стан їх діяльності	Умови макро і глобального середовищ
	Управлінський персонал і власники підприємств	Працівники різних підрозділів підприємств	Контрагенти підприємств		
Рівень складових загального ризику	R_1	R_2	R_3	R_4	R_5
Рівень виникнення шахрайства на підприємствах групи	0,15	0	0	0,35	0,08
Загальний рівень ризиків шахрайства на підприємствах групи	$R_S = \frac{\sum_{i=1}^n R_i}{n}$				
	0,116				

Джерело: сформовано автором

ТОВ «Аудиторська фірма «УкрЗахідАудит»
 Свідоцтво про внесення в Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності № 0541 від 26.01.2002р.
 79011, м. Львів, вул. І. Рунковича, 7, офіс 11а; тел (+38032) 223-68-80; (+38032) 223-68-70
 e-mail: UkrZakhidAudit@ukr.net.ua, офіційний сайт: www.ukr-zakhid-audit.com.ua
 н/рахунок UA68 325365 0000026007011071804 в ПАТ «КРЕДОБАНК»
 ЄДРПОУ 20833340, КАТОТГ UA46060250010259421, КОПФГ 240

№ 08/01 від «09» серпня 2022 р.

Довідка

про впровадження результатів наукових досліджень студ. [REDACTED] в практику за темою: «Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення, ідентифікація під час аудиту та способи запобігання»

Запропоновані студенткою [REDACTED] розробки та рекомендації мають реальну практичну цінність та успішно впроваджені ТОВ «Аудиторська фірма «УкрЗахідАудит» в практику, зокрема, в процес аудиту фінансової звітності підприємств відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту.

Заслужовує на увагу методика оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві, вдосконалена [REDACTED] а також розроблена нею методика оцінювання ризику виникнення конкретного виду шахрайства на підприємстві, яка дає змогу зокрема врахувати мотив чи тиск до здійснення конкретних шахрайських дій, сприятливість можливостей здійснення цих дій на підприємстві, активне логічне виправдовування керівництвом чи іншими працівниками підприємства вчинення таких дій впливом непоборних різних обставин та причин.

Крім того, корисною для використання в аудиторській практиці є запропонована [REDACTED] матриця залежності кількості додаткових та модифікованих аудиторських процедур, необхідних для виявлення шахрайства від таких чинників як рівень ризику виникнення шахрайських дій на підприємстві та сила потенційного впливу негативних наслідків шахрайства на діяльність підприємства. Корисною є систематизація студенткою видів аудиторських процедур в розрізі рівнів управлінського персоналу, контрагентів тощо.

Підтверджуємо, що ТОВ «Аудиторська фірма «УкрЗахідАудит» використовує у своїй діяльності низку розробок та рекомендацій, запропонованих [REDACTED] що знайшли відображення в її науковій роботі за темою: «Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення, ідентифікація під час аудиту та способи запобігання».

Генеральний директор
 ТОВ «Аудиторська фірма
 «УкрЗахідАудит»,
 канд. екон. наук, професор

Володимир ОЗЕРАН

79034, м. Львів, вул. Навроцького, 33
Тел. (067) 944-944-3, (093) 943-943-3
(050) 943-943-3, www.c-fs.com.ua
E-mail: consulting-fs@outlook.com

Довідка

*про впровадження результатів наукової роботи на тему
«Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення,
ідентифікація під час аудиту та способи запобігання»*

від «24» березня 2023 року

Підтверджуємо застосування в практичній діяльності ТзОВ «Консалтинг Ф.С.» удосконаленої студенткою [REDACTED] методики оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві, яка наведена в її науковій роботі «Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення, ідентифікація під час аудиту та способи запобігання». Ця удосконалена методика дає змогу враховувати загрози настання шахрайських дій, зокрема зважаючи на інституційні особливості підприємства, стан його діяльності, тенденції макро середовища тощо.

Застосування розроблених [REDACTED] критеріїв оцінювання інструментів запобігання фінансовому шахрайству дає змогу підбирати оптимальний відповідний інструментарій залежно від фінансових та інших можливостей конкретних підприємств, особливостей їх організаційної структури і видів діяльності, цілей, яких прагне досягнути вище керівництво чи власники цих суб'єктів підприємницької діяльності.

Розроблена [REDACTED] методика оцінювання ризику виникнення конкретних видів шахрайства на підприємстві та інші вищезазначені її

рекомендації успішно впроваджено в діяльність ТзОВ «Консалтинг Ф.С.», і є корисними при наданні консалтингових послуг.

Директор
ТзОВ «Консалтинг Ф. С.»

Павло СОРОКОВИЙ

Кафедра обліку та аналізу

Довідка
про впровадження результатів наукової роботи
«Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення,
ідентифікація під час аудиту та способи запобігання»

від «27» березня 2023 року

Основні результати наукової роботи студентки [redacted] «Фінансове шахрайство на підприємстві: оцінювання ризику виникнення, ідентифікація під час аудиту та способи запобігання» були впроваджені у навчальний процес та використовувались під час викладання дисциплін «Аудит» та «Судово-бухгалтерська експертиза» на рівні бакалаврату за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», а також дисципліни «Організація і методика аудиту» на рівні магістратури за спеціальністю 071.

У навчальному процесі використовувались запропоновані [redacted] рекомендації з вдосконалення методики оцінювання загального ризику виникнення шахрайства на підприємстві, оскільки вони дали змогу враховувати загрози шахрайських дій в розрізі рівнів управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, різних підрозділів підприємства, контрагентів, а також враховувати інституційні особливості підприємства, стан його діяльності, ситуацію і тенденції в макро та глобальному середовищі. Корисною для здобувачів вищої освіти була запропонована [redacted] удосконалена класифікація видів фінансового шахрайства, які пов'язані з підприємствами, оскільки ця класифікація адаптована для застосування аудитором під час здійснення аудиторських перевірок. Крім того удосконалена нею методика оцінювання надійності аудиторських доказів в розрізі ознак їх класифікації допомагає студентам, під час вивчення відповідних дисциплін, приймати рішення про необхідність застосування додаткових аудиторських процедур щоб зібрати більш якісні аудиторські докази для формування обгрунтованої аудиторської думки про фінансову звітність підприємства.

Завідувач кафедри обліку та аналізу

[redacted] доктор економічних наук,
 професор

Ігор ЯРЕМКО